

بررسی نقش مساجد بر میزان تاب‌آوری اجتماعی محلات شهری (نمونه مطالعاتی: محله ناصر خسرو و شهرک نگین اصفهان)

سجاد بهزادی

کارشناس ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران

سمانه جلیلی صدرآباد

استادیار شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۱۰/۱۵ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۱/۰۳/۰۵

چکیده

در سال‌های اخیر و به دنبال بروز بلایا، به مفهوم تاب‌آوری در بسیاری از محافل علمی توجه بسیاری شده است. تاب‌آوری مفهومی چندجانبه است که درصدد به حداقل رساندن خسارات ناشی از بحران است. در این میان، توجه اغلب برنامه‌ریزان بیشتر بر بُعد کالبدی معطوف شده است. این در صورتی است که عدم قطعیت از شدت و نوع مخاطرات، بروز بحران‌های جدید و انسان‌ساخت و همچنین توجه به ظرفیت‌های اجتماعات در مواجهه با اختلالات و بهبود شرایط، کانون توجهات را به سمت بُعد اجتماعی تاب‌آوری سوق داده است. تمرکز و تأکید بر نقش اعضای جامعه در مواجهه با بحران و توانایی و ظرفیت آن‌ها برای بهبود اوضاع نیز برای آن است که افراد و اجتماعات تاب‌آور می‌توانند فارغ از هر نوع بحران، به مقابله با آن بپردازند و بدون ناامیدی شرایط را تغییر دهند. در این میان، مساجد از دیرباز خودشان را درگیر بحران‌ها و مسائل جامعه کرده‌اند و به‌عنوان کانونی جهادی با بهره‌گیری و سازمان‌دهی ظرفیت‌های مردمی، در مواجهه با بحران‌ها و تغییر و بهبود شرایط و به‌طور کلی تاب‌آوری جوامع، نقش کلیدی ایفا کرده‌اند. در این پژوهش سعی شده است جایگاه مساجد و تأثیری که بر تاب‌آوری اجتماعی ساکنان محله ناصر خسرو و شهرک نگین مآثر واقع شوند؟

در راستای دستیابی به اهداف پژوهش، محله ناصر خسرو و شهرک نگین که در مجاورت یکدیگرند، اما از نظر بافت کالبدی تفاوت جدی دارند، به‌عنوان نمونه‌های مطالعاتی بررسی شده‌اند. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی و برای دستیابی به داده‌های تکمیلی از پرسش‌نامه استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش نیز با استفاده از فرمول کوکران برای محله ناصر خسرو ۳۷۵ و برای شهرک نگین ۳۷۴ نفر برآورد شده است. همچنین به‌منظور تحلیل و بررسی اطلاعات، ضریب هم‌بستگی اسپیرمن استفاده شده است. نتایج حاکی از آن‌اند که مساجد تأثیر بسزایی بر افزایش تاب‌آوری اجتماعی دارد و هر چه حضور در مساجد بیشتر باشد، تاب‌آوری نیز افزایش می‌یابد. به‌طور کلی، مساجد به‌دلیل قابلیت پذیرش عملکردهای متعدد و همچنین ظرفیتی که در پذیرش و جلب مشارکت اقشار مختلف جامعه در حوزه‌های مختلف دارند، می‌توانند به‌صورت غیرمستقیم تأثیر بسیاری بر عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی داشته باشند و همچنین از این ظرفیت در راستای مقابله با انواع بحران‌ها و تغییر و بهبود شرایط استفاده کنند.

واژگان کلیدی: تاب‌آوری، تاب‌آوری اجتماعی، مساجد، شهرک نگین اصفهان، محله ناصر خسرو اصفهان.

در افزایش تحمل‌پذیری در مواجهه با بحران‌های ناگهانی، مطابقت‌پذیری با تغییرات و بازگشت به تعادل مناسب دارد (بسطامی‌نیا و دیگران، ۱۳۹۷، ۲۱۱). همچنین باید مدنظر قرار داد که تاب‌آوری همیشه سیستم بازگشت به گذشته یا تعادل نیست و احتمال انطباق و دگرگونی در وضعیت موجود یا احتمال بقا و تغییرات در آینده وجود دارند و مردم باید توانایی رویارویی با هر شرایطی را داشته باشند (امانپور و دیگران، ۱۳۹۷، ۳۲). در این میان، مساجد از دیرباز تاکنون نقش چشمگیر و تأثیرگذاری در مواجهه با بحران‌ها بدون در نظر گرفتن نوع و شدت آن داشته‌اند و توانسته‌اند با افزایش آگاهی و روشنگری، استفاده از ظرفیت‌ها و پتانسل‌های موجود و به‌صورت خودجوش و جهادی، در راستای مقابله با بحران و همچنین به حداقل رساندن اثرات آن گام بردارند. لذا در این پژوهش سعی شده است که نقش و تأثیر مساجد بر میزان تاب‌آوری اجتماعی محله ناصرخسرو و شهرک نگین که در مجاورت یکدیگر قرار دارند، اما از لحاظ بافت کالبدی تفاوت جدی دارند ارزیابی شود و به این پرسش بپردازد که مساجد تا چه میزان توانسته‌اند بر تاب‌آوری اجتماعی مؤثر واقع شوند؟

۲. پیشینه پژوهش

تلفات و خسارات جبران‌ناپذیر جانی و مالی ناشی از مخاطرات طبیعی و سوانح انسان‌ساخت و همچنین نبود قطعیت و پیش‌بینی نوع بحران‌ها باعث شده‌اند تغییرات چشمگیری در نحوه نگرش و برخورد با مخاطرات شکل بگیرند و تمرکز طیف وسیعی از مطالعات و پژوهش‌های صورت گرفته در سال‌های اخیر بر مفهوم تاب‌آوری به‌عنوان رویکردی جامع در راستای افزایش انعطاف‌پذیری و بازدارندگی اجتماعات معطوف شود. در این میان، دسته‌ای از پژوهش‌ها نظیر فرزاد بهتاش و دیگران (۱۳۹۲)، صبحی و دیگران (۱۳۹۷)، غلامی و دیگران (۱۳۹۸)، باقرنژاد و عزیز (۱۳۹۹) و شمس و شعبانی‌اصل (۱۳۹۹) با تأکید بر اهمیت و ضرورت به‌کارگیری اصول تاب‌آوری و عوامل مؤثر بر آن در زمینه کاهش خطرات در شهرها، به بررسی و شناسایی ابعاد و شاخص‌های تاب‌آوری در ابعاد مختلفی نظیر کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، زیرساختی، نهادی و ... پرداخته و ضمن ارزیابی تاب‌آوری در اجتماعات، تمهیدات و پیشنهادهای را در این خصوص ارائه کرده‌اند. دسته دیگری از پژوهش‌ها نیز میزان تاب‌آوری جوامع

۱. مقدمه

در سال‌های اخیر، نگرش به بحران‌ها و سوانح تغییرات چشمگیری داشته است و دیدگاه غالب از تمرکز بر کاهش آسیب‌پذیری، به افزایش تاب‌آوری تغییر یافته است (میرزاعلی و دیگران، ۱۳۹۷، ۱۱۱). این تغییر نگرش به دنبال بروز بلایای بدیع (هندی و دیگران، ۱۳۹۵، ۴۰) و نبود امکان پیش‌بینی شدت و مکان وقوع بحران از یک سو (دخت بدیع، رحیمی، ۱۳۹۷، ۴۲) و مدنظر قراردادن ابعاد مختلف آسیب‌پذیری و نگاه‌کردن صرف به خسارات جمعیتی و فیزیکی از سوی دیگر (بسطامی‌نیا و دیگران، ۱۳۹۷، ۲۱۰؛ داداش‌پور، عادل، ۱۳۹۴، ۷۴) شکل گرفته و باعث شده است پژوهشگران و متخصصان ضرورت و اهمیت موضوع را درک و پژوهش‌های گسترده‌ای را در راستای به حداقل رساندن مسائل و آسیب‌های ناشی از بحران و تداوم حیات جوامع انجام دهند. از جمله مهم‌ترین رویکردهایی که برای رسیدن به این مهم، کانون توجه اغلب سیاست‌گذاران و پژوهشگران را به خودش جلب کرده است، افزایش تاب‌آوری جوامع است. تاب‌آوری مفهومی چندجانبه است که با مدنظر قراردادن وجوه و ابعاد مختلف (روستا و دیگران، ۱۳۹۷، ۲) سعی در ایستادگی و مقاومت در برابر شوک‌های شدید با حداقل خسارات و آسفتگی دارد (پوراحمد و دیگران، ۱۳۹۷، ۱۱۶). شایان ذکر است که این شوک‌ها تنها به مخاطرات طبیعی نظیر زلزله و سیل خلاصه نمی‌شوند و ناآرامی‌های اجتماعی، بحران‌ها و سوانح انسان‌ساخت، حملات تروریستی، بحران‌ها و تحریم‌های سیاسی و اقتصادی و ... را در بر می‌گیرند (حیدری‌فر و دیگران، ۱۳۹۷، ۱۰۹؛ گل‌وردی، ۱۳۹۶، ۲۹۵). با وجود این، برنامه‌ریزی و طراحی شهرها با در نظر گرفتن تمامی مؤلفه‌ها و ابعاد تاب‌آوری و با توجه به نبود آگاهی و قطعیت از بحران و معضلات و مسائل پیش‌رو، امری دشوار است (نظم‌فر، پاشازاده، ۱۳۹۷، ۱۰۴؛ امانپور و دیگران، ۱۳۹۷، ۳۲؛ دلاکه و دیگران، ۱۳۹۶، ۲۲۸). همچنین با مدنظر قراردادن این نکته که برای ایجاد هرگونه تاب‌آوری یا توسعه در سطح جامعه، نیاز به خیزش و اراده مردم و ساکنان جامعه است، تاب‌آوری اجتماعی را می‌توان زیربنا و اساس تحقق تاب‌آوری در سایر ابعاد دانست (دلاکه و دیگران، ۱۳۹۶، ۲۲۸). تاب‌آوری اجتماعی با هدف ارتقای مهارت و ظرفیت گروه‌ها و افراد در رویارویی با اختلالات، سعی

پژوهش درصدد است ضمن بررسی میزان تاب‌آوری اجتماعی مطابق با عوامل و شاخص‌های موردنظر، تأثیر مساجد بر تاب‌آوری اجتماعات شهری را ارزیابی کند.

۳. ادبیات پژوهش

۳-۱. مفهوم تاب‌آوری

یکی از موضوعات بسیار مهمی که در سال‌های اخیر در بسیاری از حوزه‌های علمی و سنت‌های فکری مطرح شده است، مفهوم تاب‌آوری است (شمس‌الدین، ۱۳۹۹، ۲؛ لی^۲ و دیگران، ۱۳۹۹، ۱؛ سیمونه^۳ و دیگران، ۱۴۰۰، ۲). واژه تاب‌آوری که به معنای بازگشت به عقب یا پرش است (عبدالهی و دیگران، ۱۴۰۰، ۱۰۲؛ احمدزاده کرمانی، امین‌زاده گوه‌ریزی، ۱۳۹۹، ۳۴؛ پوراحمد و دیگران، ۱۳۹۷، ۱۱۴)، اغلب تحت‌عنوان انعطاف‌پذیری سازگار در پاسخ به بلایا و توانایی بهبودی از ناملایمات (خلیلی^۴ و دیگران، ۱۳۹۴، ۲۴۹) و توانایی بازگشت به حالت عادی و پایدار تعریف می‌شود (تانر^۵، ۱۳۹۴، ۲۳). این مفهوم در ابتدا از سوی هیوگو در سال ۱۹۷۳ و در زمینه بوم‌شناسی مطرح شد (فنی، معصومی، ۱۳۹۷، ۶۸؛ حکیمی و دیگران، ۱۳۹۶، ۱۷۵؛ داداش‌پور، عادل، ۱۳۹۴، ۷۴) و پس از آن به تدریج در سایر علوم به‌طور گسترده تعریف و شد (حیدری‌فر و دیگران، ۱۳۹۷؛ عبدالله‌زاده^۶ ملکی و دیگران، ۱۳۹۸، ۴۶؛ شمس‌الدین و دیگران، ۱۳۹۹؛ سیمونه و دیگران، ۱۴۰۰). این مفهوم در دهه ۱۹۹۰ به دنبال ضرورت و اهمیت آمادگی شهرها پیش از وقوع حوادث و همچنین کاهش میزان صدمات جانی و مالی (لطفی و دیگران، ۱۳۹۷، ۲۱۳) و با تأکید بر بهبود زیرساخت‌ها برای پاسخ به تهدیدهای زیست‌محیطی و جلوگیری از تداخل در ساختارهای نهادی و اجتماعی، وارد عرصه مدیریت و برنامه‌ریزی شهری شد (فنگ^۶ و دیگران، ۱۳۹۹، ۱-۲). تاب‌آوری شهری با هدف مقابله کوتاه‌مدت و سازگاری طولانی‌مدت یک سیستم شهری برابر تنش‌ها (کوتر^۷ و دیگران، ۱۳۹۳، ۶۵)، سعی در افزایش توان مقاومت شهر و به حداقل رساندن خطر فاجعه دارد (پوراحمد و دیگران، ۱۳۹۷، ۱۱۶). به‌طور کلی این مفهوم توانایی جذب شوک‌ها و ماندن در یک حالت خاص، توانایی خودسازماندهی و توانایی سازگاری و یادگیری را از جمله قابلیت‌های مهم و موردنیاز برای

را با تأکید و تمرکز بر یکی از ابعاد یا عوامل مؤثر بر تاب‌آوری بررسی کرده‌اند. در این راستا، نیکمردنمین و دیگران (۱۳۹۳)، کاظمی و عندلیب (۱۳۹۶) و طهماسبی مقدم و دیگران (۱۴۰۰) نقش اجتماعات و آمادگی آنان در مواجهه با بحران و بهبود شرایط را مهم ارزیابی کرده‌اند و با تبیین یا شناسایی عوامل و شاخص‌های مربوطه، به ارزیابی تاب‌آوری اجتماعی در محدوده‌های مطالعاتی پرداخته‌اند. عبدالله و دیگران (۱۳۹۷) و زیاری و دیگران (۱۳۹۹) و علیزاده و هنرور (۱۳۹۷) نیز در پژوهش‌هایی با مدنظر قراردادن خساراتی که بر اثر مخاطرات و سوانح بر زیرساخت‌ها و ساخت‌های شهری وارد و عملکردهای سیستم شهری را مختل می‌کنند، بر اهمیت و لزوم توجه به عوامل و شاخص‌های تاب‌آوری کالبدی تأکید کرده‌اند. همچنین اردلان و دیگران (۱۳۹۹) و استاد محمودنیا و زیاری (۱۴۰۰) نیز در پژوهش‌هایی ضمن تأکید بر نقش دستگاه‌ها بر مدیریت و سازمان‌دهی بحران، حکمروایی خوب را بر ارتقای تاب‌آوری مؤثر تلقی و پیشنهاداتی را در راستای بهبود عملکرد نهادهای مرتبط با مدیریت بحران ارائه کرده‌اند. از طرفی، مساجد به‌عنوان شاخص‌ترین و باهویت‌ترین نشانه شهرهای ایرانی-اسلامی که در طول تاریخ به‌عنوان پایگاهی اجتماعی و چندعملکردی تمامی عرصه‌های زندگی فرد را توجه کرده‌اند، کانون توجه بسیاری از پژوهشگران بوده‌اند. اغلب پژوهش‌های صورت‌گرفته در این حوزه بر لزوم شناختی عمیق از عملکردهای این فضای مذهبی و همچنین نگاه تحلیلی و دقیق به ویژگی‌های منحصربه‌فرد مساجد و به‌کارگیری آن در شهرهای امروزی تأکید داشته‌اند. در این راستا، تأکید بر نقش و جایگاه مساجد بر تعاملات و روابط اجتماعی (بهزادی و جلیلی صدرآباد، ۱۳۹۹)، بیداری اسلامی (کیخای مقدم، ۱۳۹۴)، هویت اسلامی (تاجی، قوچانی، ۱۳۹۹)، ترویج سبک زندگی اسلامی (باصری و دیگران، ۱۳۹۵)، امنیت فردی و اجتماعی (حسن‌الحسینی، فقیهی، ۱۳۹۳) و... از جمله پژوهش‌ها و مطالعاتی‌اند که با محوریت مساجد صورت گرفته‌اند. با وجود این، کمتر پژوهشی به بررسی تأثیر کاربری یا عملکردهای شهری نظیر مساجد با درنظرگرفتن سابقه تاریخی و تبدیل این مکان مذهبی به پایگاهی امدادی و جهادی در رویارویی و مواجهه با بحران‌های طبیعی و انسان‌ساخت، بر میزان تاب‌آوری پرداخته است. لذا این

و شناخت نحوه تأثیرگذاری ظرفیت‌ها و منابع جوامع در افزایش تاب‌آوری نقش بسزایی دارد (بسطامی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۷، ۲۱۱). در این میان، نوع نگرش به مقوله تاب‌آوری و نحوه تحلیل آن از یک سو در چگونگی شناخت تاب‌آوری وضع موجود و علل آن نقش کلیدی دارد و از سوی دیگر اقدامات و سیاست‌های تقلیل خطر و نحوه مواجهه با آن را تحت‌تأثیر اساسی قرار می‌دهد. از این‌رو، ارزیابی تاب‌آوری اجتماعی برابر کاهش اثرات و تهدیدات آن، با توجه به نتایجی که در بر خواهد داشت، از اهمیت و ضرورت بسیاری برخوردار است (حیدری‌فر و دیگران، ۱۳۹۷، ۱۰۸). به این منظور، پس از مروری بر تجارب و پژوهش‌های مشابه صورت‌گرفته در این حوزه، شاخص‌های به‌کاررفته در این مطالعات به‌منظور ارزیابی توانایی و ظرفیت ساکنان در رویارویی با بحران‌ها و اختلالات، در جدول شماره ۱ بررسی و گردآوری شده‌اند. با توجه به جدول شماره ۱، از جمله شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی بسیار مهم می‌توان به مشارکت اجتماعی، تعاملات اجتماعی، اعتماد به مردم و نهادهای امدادگران، حس تعلق به مکان، ظرفیت‌های فردی (خودکارآمدی، کنترل احساسات و...)، دانش و آگاهی پیرامون مواجهه با بحران‌ها و نهادهای امدادگران، تجربیات پیشین در برخورد با سوانح و مخاطرات و... اشاره کرد.

۳-۳. نقش مساجد در تاب‌آوری اجتماعی

مساجد در اسلام به‌عنوان اجتماعی‌ترین و سرنوشت‌سازترین مکان حضور مسلمانان شناخته می‌شوند (اشرف، ۱۳۵۳) که پیوندهای عمیق مردم با آن در طول تاریخ گواه این موضوع است (باصری و دیگران، ۱۳۹۵، ۷۹). کارکرد و نقش مساجد اگرچه در نگاه اول تنها به محل برگزاری مراسمات مذهبی و عبادی خلاصه می‌شود، اما توجه به کارکردهای گوناگون آن در تاریخ اسلام تاکنون بیان‌کننده این واقعیت‌اند که درون این ساختار به‌ظاهر صرفاً مذهبی، کارکردهای متفاوتی نظیر اجتماعی، تربیتی و آموزشی، تبلیغاتی و رسانه‌ای، سیاسی، روانی، اقتصادی و... وجود داشته‌اند و افراد جامعه از پرتو آن بهره‌مند شده‌اند (باصری و دیگران، ۱۳۹۵، ۸۹-۹۱؛ سلطانی‌فرد، سیدمرادی، ۱۳۹۵، ۱۰۸؛ آجیلی و دیگران، ۱۳۹۵، ۲-۶؛ حسن‌الحسینی، فقیه‌بی، ۱۳۹۳، ۱۱۵-۱۲۲؛ سجادزاده و دیگران، ۱۳۹۵، ۳۲-

شهرهای تاب‌آور می‌داند (چن^۱ و دیگران، ۱۳۹۹، ۱؛ اسچلفاوت^۲، ۱۳۹۰، ۸۲۵) که در اثر تعامل ابعاد و عوامل مختلف شکل خواهد گرفت (لی و دیگران، ۱۳۹۹، ۵؛ فنگ و دیگران، ۱۳۹۹، ۱-۲).

۳-۲. تاب‌آوری اجتماعی

تاب‌آوری شهری ابعاد مختلفی نظیر کالبدی، اجتماعی، زیست‌محیطی، اقتصادی، نهادی و... را در بر می‌گیرد که با یکدیگر ارتباط تنگاتنگی دراند و به هم وابسته‌اند (چن و دیگران، ۱۳۹۹، ۲؛ ساجا^۱ و دیگران، ۱۳۹۹، ۱). در این میان، بُعد اجتماعی یک اصل اساسی در تاب‌آوری شهری است (عبادالله‌زاده ملکی و دیگران، ۱۳۹۶: ۴۶) که عمدتاً به توانایی جوامع برای پیش‌بینی، آماده‌سازی، مقاومت و بازیابی برابر اثرات فاجعه نسبت داده می‌شود (لوین^۱ و دیگران، ۱۳۹۹، ۱؛ پت، ساکداپلراک،^۲ ۱۳۹۹، ۲۰؛ کاظمی، ۱۳۹۸، ۱۳۹). به‌طور کلی، به‌منظور دستیابی به یک جامعه تاب‌آور، تنها بهبود و ارتقای مؤلفه‌های کالبدی کفایت نمی‌کنند و مدنظر قراردادن این نکته که نمی‌توان ساخت‌وسازهای ایمن را بدون داشتن اجتماعی تاب‌آور فراهم کرد نیز حائز اهمیت است. لذا ایجاد یک اجتماع تاب‌آور در واقع یک سرمایه‌گذاری پایدار و مؤثر در جهت ایجاد جامعه‌ای پابرجا و استوار تصور می‌شود (باستانی، حنایی، ۱۳۹۹: ۳). به‌عبارتی دیگر، دانستن خطر یا آسیب لزوماً خسارات را کاهش نمی‌دهد؛ اما جوامع آماده و آگاه می‌توانند آسیب‌ها را جبران و از اثرات و خسارات آن بکاهند (اسچلفاوت، ۱۳۹۰، ۸۳۱). تاب‌آوری اجتماعی در ادبیات با اصطلاح تاب‌آوری در هم آمیخته شده است (کوپلند^۳ و دیگران، ۱۳۹۹، ۱) و اغلب تحت‌عنوان توانایی یک جامعه در استفاده از منابع خودش برای پاسخ به پیامدهای اخلال مربوط به فاجعه (کوپلند و دیگران، ۱۳۹۹، ۴) با هدف ارتقای مهارت افراد و ظرفیت سازمان‌ها و گروه‌ها تعریف می‌شود (بسطامی‌نیا و دیگران، ۱۳۹۷، ۲۱۱). تاب‌آوری اجتماعی بیانگر توانایی گروه‌های اجتماعی و مردم در مواجهه و رویارویی با بحران در شرایط اضطراری با استفاده از منابع و ظرفیت‌های جمعی و فردی و به‌اشتراک گذاشتن تجارب و آموزه‌های حاصله است (عبادالله‌زاده ملکی و دیگران، ۱۳۹۶، ۲۶۸). بر این اساس و با توجه به سطح وسیع خسارات، تلفات ناشی از سوانح و عدم قطعیت‌ها، ارزیابی

جدول ۱. دسته‌بندی انواع نقوش گچ‌بری خانه بروجردی‌ها (منبع: نگارندگان).

نظریه پرداز	شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی
کولند و دیگران (۹۹۳۱)	مشارکت و تعامل اجتماعی، دانش محلی، مذهب، گروه‌های آسیب‌پذیر، شایستگی جامعه (مهارت حل مسئله، انعطاف پذیری، خلاقیت و ...)، سرمایه اجتماعی
جاسینتو ^{۱۴} و دیگران (۹۹۳۱)	مهارت‌های اجتماعی، اعتمادبه‌نفس، ظرفیت مقابله با استرس و تغییرات، خویش‌داری، دانش، انگیزه، حس تعلق، احساس اجتماع و کارایی جمعی، جمعیت‌شناسی (سن، جنسیت و ...)، داوطلبانه بودن، بیمه درمانی، شبکه‌های خانوادگی، سطح درآمد، تنوع جمعیتی (نژاد و قومیت) مهاجران
لوین و دیگران (۹۹۳۱)	پول قرض گرفتن، فعالیت‌های اجتماعی، کمک به دیگران، عضویت اجتماعی، مشارکت، حمایت اجتماعی، اعتماد در محله، به‌اشتراک‌گذاری و تبادل اطلاعات، فعالیت‌های مذهبی، حس تعلق و وابستگی به مکان،
پت و ساکداپلرک (۹۹۳۱)	مشارکت در فرآیندهای تصمیم‌گیری، تعلق اجتماعی (عضویت در یک گروه خاص)
رحمان ^{۱۵} و دیگران (۵۹۳۱)	تصمیم‌گیری مشارکتی، انعطاف‌پذیری در یادگیری، اعتمادبه‌نفس
خلیلی و دیگران (۵۹۳۱)	اعتماد، احساس تعلق به جامعه یا مکان، مشارکت و تمایل جامعه برای همکاری با یکدیگر، سرمایه اجتماعی، رهبری درون یک جامعه، اعتقاد جامعه به توانایی‌های خودش، کارایی جمعی، هم‌بستگی اجتماعی، خلاقیت و نوآوری برای حل مسائل، حمایت از محله، سطح دانش دربارهٔ بلایا، تبادل و اشتراک اطلاعات
کوتر و دیگران (۴۹۳۱)	حس تعلق و دل‌بستگی، مذهب، سرمایه اجتماعی، فعالیت‌های داوطلبانه، مهارت‌های آمادگی و واکنش شهروندان برابر بلایا، فعالیت‌های مدنی
باستانی و حنایی (۹۹۳۱)	آگاهی، همکاری و مشارکت، مهارت، بستر نهادی (وجود گروه داوطلب امدادگر و نهاد آموزشی فعال)
عبدالله‌زاده ملکی و دیگران (۸۹۳۱)	خصوصیات و باورهای فرد، خصوصیات جمعیتی، ثبات اجتماعی، گرایش‌های اجتماعی، میزان مشارکت مردم، آگاهی و درک محلی از خطر، میزان آگاهی، دل‌بستگی به مکان، تحصیلات، سرمایه اجتماعی، خودباوری، آمادگی اجتماعی، خاطره جمعی، حس اجتماع، اعتماد عمومی، تجربیات پیشین، مسئولیت‌پذیری
پورمحمدی و دیگران (۸۹۳۱)	اعتماد، رهبری، سرمایه اجتماعی، کارایی جمعی، مهارت‌ها، دانش و اطلاعات، نژاد و قومیت، سن، جنسیت، انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی، نگرش‌ها و ارزش‌ها، تحصیلات، سلامت، رقابت جامعه
حیدری‌فر و دیگران (۷۹۳۱)	مشارکت مردم، مهارت و آگاهی شهروندان در بحران‌ها، متحد بودن مردم برای حل مشکلات، سواد و تحصیلات، فعالیت‌های داوطلبانه، درس‌پذیری از تجارب، همدلی و کمک به یکدیگر، اعتماد مردم به مدیران شهری

مبارزه با جهل و... از جمله اقداماتی‌اند که در دوران صدر اسلام و به‌دستور پیامبر (ص) از مساجد سرمنشأ گرفته‌اند (صفاکیش، ۱۳۹۰). در چند دههٔ اخیر نیز مساجد در بسیاری از جریان‌ها و نهضت‌های سیاسی اجتماعی نظیر انقلاب مشروطه، قیام گوه‌رشاد، نهضت ملی شدن صنعت نفت، انقلاب اسلامی و... نقش برجسته و تأثیرگذاری داشته‌اند (سهرابی، فرح‌بخش، ۱۳۹۹). حتی در دوران جنگ تحمیلی نیز مساجد به‌عنوان پایگاهی برای جمع‌آوری‌های کمک‌های اقتصادی و حتی نیروی انسانی برای اعزام به جبهه‌های حق علیه باطل محسوب می‌شده‌اند (باصری و دیگران، ۱۳۹۵: ۸۰). همچنین در دوران کرونا نیز مساجد نقش کلیدی ایفا کرده‌اند و با وجود تعطیلی مساجد به‌دلیل شیوع ویروس کرونا، کارکردهای اجتماعی و فرهنگی مساجد قوت بیشتری نسبت به گذشته پیدا کردند. اعزام و بهره‌گیری از گروه‌های جهادی و مردمی برای کمک به کادر درمان، ضدعفونی کردن معابر

(۳۳). به‌طور کلی، مسجد به‌عنوان یک سازمان چندبُعدی که می‌تواند به تمام عرصه‌های زندگی فرد توجه کند، از دیرباز تاکنون به‌شیوه‌های مختلف خودنمایی کرده است. هرچند امروزه در پی شکل‌گیری کاربری‌های جدید، نقش مسجد تنها در به‌پاداشتن نماز و سخنرانی منحصر شده است (حسن‌الحسینی، فقیهی، ۱۳۹۳، ۱۱۱). این در حالی است که مساجد در صدر اسلام مرکز جنبش حرکت‌های اسلامی بوده‌اند و با خطبه‌ها و محافل که در آن شکل می‌گرفتند، نقش بسزایی بر بصیرت‌افزایی و آگاهی و روشنگری در برخورد با مسائل و تهدیدهای احتمالی نظیر جنگ و... داشته‌اند. به‌طور کلی و به‌تعبیر امام خمینی (ره) می‌توان از مساجد به‌عنوان سنگر دفاع از اسلام نام برد (مروندی، ۱۳۸۷، ۷۷-۸۱). پایگاه روشنگری و دشمن‌شناسی و بسیج عمومی مسلمانان به‌منظور جهاد با کفار در جنگ‌هایی نظیر احد، سریهٔ نخله، سریهٔ عبدالرحمان و جنگ با یهودیان و همچنین

انتخاب و بررسی شده‌اند. ادبیات و مبانی نظری این پژوهش با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای گردآوری شده‌اند و سپس با بهره‌گیری از ابزار پرسش‌نامه، داده‌های تکمیلی به‌منظور بررسی اهداف پژوهش جمع‌آوری شده‌اند. به‌منظور سنجش پایایی پرسش‌نامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است که ضریب به‌دست‌آمده برای محله ناصرخسرو برابر با ۰/۸۹ و برای شهرک نگین برابر با ۰/۸۳ است. همچنین برای سنجش روایی پژوهش، از روش منطقی استفاده شده است، به این ترتیب که هم‌ظاهر پرسش‌نامه و هم محتوایی آن (کمیت و کیفیت گویه‌ها) از نظر جمعی، از خبرگان و کارشناسان مرتبط با حوزه پژوهش (۱۰ نفر) بررسی شده است. تعداد حجم نمونه پژوهش نیز با توجه به جمعیت ساکنان محله ناصرخسرو (۱۶۶۵۷ نفر) و شهرک نگین (۱۵۶۶۶ نفر)، با استفاده از فرمول کوکران و با ضریب خطای ۵٪ و درجه اطمینان ۰/۰۵، به‌ترتیب ۳۷۵ و ۳۷۴ نفر برآورد شده است که نمونه‌ها به‌صورت تصادفی از میان ساکنان این محلات انتخاب شده‌اند. شایان ذکر است که به‌منظور ارزیابی تاب‌آوری اجتماعی در محله ناصرخسرو و شهرک نگین، ابتدا شاخص‌ها از ادبیات پژوهش استخراج شده‌اند و گویه‌هایی به‌منظور سنجش هر شاخص تدوین شده‌اند. سپس برای ارزیابی و بررسی تأثیر مساجد بر تاب‌آوری اجتماعی، سؤالی به‌منظور سنجش تأثیر نقش مساجد بر هر کدام از گویه‌ها تعریف و همچنین گویه‌ای برای بررسی میزان حضورپذیری جامعه آماری در مساجد در پرسش‌نامه جانمایی شد. در نهایت، پس از بررسی میزان تاب‌آوری اجتماعی و با توجه به شاخص‌های تدوین شده و همچنین بررسی نقش و تأثیر مساجد بر آن، با کمک نرم‌افزار SPSS و استفاده از ضریب هم‌بستگی اسپیرمن، ارتباط میان حضور در مساجد و همچنین تأثیر آن بر تاب‌آوری اجتماعی بررسی شده‌اند. شایان ذکر است نظرات ساکنان درباره سنجش‌ها و سؤالات مطرح شده در قالب طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت (از خیلی زیاد تا خیلی کم) مشخص شده‌اند. در نمودار شماره ۱ شاخص‌ها و سنجش‌های مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی ساکنان که مبنای بررسی این پژوهش قرار گرفته‌اند، نشان داده شده‌اند. همچنین در راستای آگاهی از عملکرد و اقدامات مساجد موجود در محدوده این محلات، با امامان جماعت این مساجد مصاحبه صورت گرفته است.

و مکان‌های پرتردد، راه‌اندازی کارگاه‌های تولید ماسک با توجه به نیاز مبرم جامعه، کمک‌های معیشتی و بهداشتی به نیازمندان و... از جمله اقدامات مساجد در مواجهه با بحران کرونا هستند (خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۹/۹/۱۳؛ خبرگزاری شبستان، ۱۳۹۹/۹/۹؛ روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۳۹۹/۸/۱۱). بصیرت‌افزایی و مقاوم‌سازی اندیشه‌های جامعه به‌منظور دفع شبهات جدید فکری و القانات دنیای مدرن (علی‌اکبری و دیگران، ۱۳۹۰، ۵۶)، کمک به مستمندان و تهی‌دستان با پرداخت وام قرض‌الحسنه یا کمک‌های مردمی (نقی‌زاده، ۱۳۸۶، ۶۱)، روشنگری نسبت به جریان تهاجم فرهنگی (باصری، یوسفی صفاپور، ۱۳۹۸)، شکل‌دهی و اعزام گروه‌های جهادی به مناطق و روستاهای محروم (خبرگزاری موج، ۱۴۰۰/۱۲/۲۹)، کمک و یاری‌رسانی به آسیب‌دیدگان ناشی از مخاطرات طبیعی (پایگاه تخصصی مسجد، ۱۴۰۰/۱۲/۲۹)، گفتمان‌سازی و تبیین آموزه‌های اقتصاد مقاومتی با توجه به تحریم‌ها و جنگ اقتصادی (حشمتی مولایی، ۱۳۹۴؛ خبرگزاری شبستان ۱۴۰۰/۱۲/۲۹) و... از سایر اقدامات مساجد در سال‌های اخیرند که می‌توان به آن‌ها اشاره کرد.

با توجه به مطالب مطرح‌شده، مساجد از دیرباز تا به امروز و فارغ از جنبه‌های مذهبی و عبادی، نقش کلیدی و تأثیرگذاری برابر انواع سوانح و بحران‌های انسانی و طبیعی ایفا کرده‌اند و جدای از نوع و شدت و خطرات بحران، توانسته‌اند به مقابله با آن و به حداقل رساندن خسارات و اثرات ناشی از آن بپردازند (پوراحمد و دیگران، ۱۳۹۷). به‌عبارتی دیگر، مساجد به‌عنوان کانونی اجتماعی و جهادی و انعطاف‌پذیر توانسته‌اند با استفاده از ظرفیت‌های محله و بسیج مردم، به مقابله با تهدیدها و بحران‌های مختلف نظیر مخاطرات، جنگ، مسائل و موضوعات اقتصادی و اجتماعی، بیماری‌ها و... پرداخته‌اند و در راستای افزایش تاب‌آوری جامعه گام بردارند.

۴. روش تحقیق

پژوهش حاضر به‌لحاظ ماهیت، توصیفی-تحلیلی و به‌لحاظ هدف، کاربردی محسوب می‌شود. رویکرد پژوهش نیز با توجه به هدف پژوهش، بررسی موردی است. به این منظور، محله ناصرخسرو و شهرک نگین در جهت بررسی نقش مساجد بر میزان تاب‌آوری اجتماعی

شاخص ها و گویه های تاب آوری اجتماعی			
دانش و آگاهی ✓ آگاهی از وجود نهادها و گروه های امدادی در ارتباط با مدیریت بحران ✓ آگاهی و دانش کافی برای واکنش صحیح نسبت به سوانح ✓ دانش کافی برای شناسایی مکان های خطرپذیر ✓ آگاهی و دانش نسبت به مهارت های امدادی	ایجاد اعتماد ✓ میزان شناخت همسایگان ✓ میزان صمیمیت با همسایگان ✓ میزان اطلاع از مشکلات همسایگان	توانایی ✓ داشتن علاقه و حس خوب نسبت به محله ✓ داشتن حس عضویت و افتخار نسبت به محله ✓ تمایل به تغییر محل زندگی یا ترک محله ✓ میزان آرامش و راحتی در سطح محله	
تجربیات ✓ تجربه مواجهه با سوانح یا بحران ها ✓ درس پذیری از تجارب	مسئولیت ✓ همکاری با نهادهای شهری جهت توسعه محله ✓ میزان حضور در برنامه های محله ✓ متحد بودن همسایگان برای حل مشکلات محله ✓ عضویت و شرکت در فعالیت های اجتماعی، مذهبی و ... ✓ پیگیری مسائل محله از نهادهای	انجام ✓ میزان امیدواری به تعهدات و وعده های نهادهای امداد رسان ✓ احساس مسئولیت مدیران و مسئولان در قبال شهروندان ✓ قرض دادن پول یا وسایل به همسایگان ✓ توجه و اعتماد به نصیحت ها و راهنمایی های دیگران	
توانایی ✓ کمک به همسایگان در هنگام بروز حوادث یا رخدادهای ناگهانی ✓ تمایل به صرف وقت و هزینه برای حل معضلات محله ✓ احساس تعهد و مسئولیت نسبت به مردم و محله	توانایی ✓ باور به توانایی خود در جهت کمک به حل مشکلات محله ✓ احساس مفید بودن برای محله ✓ کنترل احساسات ناخوشایند و حفظ آرامش روحی و روانی در مواجهه با سوانح ✓ توانایی بیان نظرات و دیدگاه ها		

نمودار ۱. شاخص ها و گویه های مؤثر بر تاب آوری اجتماعی

همچنین به منظور بررسی سطح عملکردی و اقدامات هریک از مساجد (کارکردهای فراتر از مناسک و مراسمات عبادی و مذهبی هریک از مساجد)، با امامان جماعت مصاحبه و نتایج در جدول شماره ۲ گردآوری شده اند.

۵. معرفی اجمالی محله ناصر خسروی اصفهان

محله ناصر خسرو با مساحت ۷۸/۱ هکتار و جمعیتی بالغ بر ۱۶۶۵۷ نفر جزو محلات کمتر برخوردار و حاشیه نشین منطقه ۱۲ شهرداری اصفهان است. در مجاورت محله ناصر خسرو، شهرک نگین با مساحت ۱۰۱/۲ هکتار و جمعیت ۱۵۶۶۶ واقع شده است (اداره آمار و تحلیل اطلاعات شهرداری اصفهان، ۱۳۹۸). بر خلاف محرومیت و بافت ارگانیک و فاقد برنامه ریزی محله ناصر خسرو، شهرک نگین جزو محلات مرفه است و بافتی طراحی شده دارد. در نقشه شماره ۱ موقعیت جغرافیایی محله ناصر خسرو و شهرک نگین مشخص شده اند. به طور کلی، در این پژوهش سعی شده است نقش و میزان تأثیرگذاری مساجد بر تاب آوری ساکنان در دو محله ناصر خسرو و شهرک نگین که در مجاورت یکدیگر قرار دارند، اما از لحاظ بافت کالبدی تفاوت جدی دارند (بافت خودرو و حاشیه ای و بافت طراحی شده) بررسی شود. به این منظور در نقشه شماره ۲ مساجد موجود در محله ناصر خسرو و شهرک نگین یا مساجدی که در نزدیکی محدوده این محلات مستقرند و ساکنان این محلات از ظرفیت آن بهره مند می شوند، نشان داده شده اند.

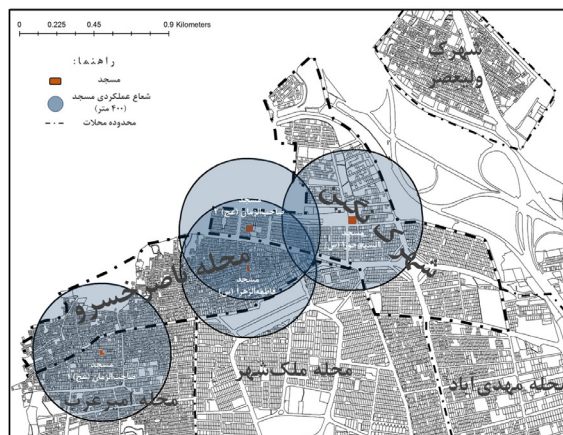

نقشه ۱. موقعیت جغرافیایی محله ناصر خسرو و شهرک نگین اصفهان (اداره آمار و تحلیل اطلاعات شهرداری اصفهان، ۱۳۹۸).

۶-۱. بررسی تاب‌آوری اجتماعی محله ناصر خسرو

به‌منظور بررسی میزان تاب‌آوری اجتماعی محله ناصر خسرو و شهرک نگین، از ۸ شاخص حس تعلق، مشارکت، دانش و آگاهی، ظرفیت فردی، اعتماد، تجربیات، مسئولیت اجتماعی و تعاملات اجتماعی استفاده که از ادبیات نظری پژوهش مستخرج شده‌اند. اطلاعات حاصل بر گرفته از پرسش‌نامه و سنجه‌هایی‌اند که برای سنجش هر شاخص تعریف و در جدول شماره ۳ گردآوری شده‌اند.

مطابق با اطلاعات جدول شماره ۳، مشارکت اجتماعی میان ساکنان محله ناصر خسرو با امتیاز ۳/۴۲، تعاملات اجتماعی با امتیاز ۳/۲۹ و همچنین مسئولیت اجتماعی با امتیاز ۳/۲۰ و ظرفیت فردی با امتیاز ۳/۰۷ بیشترین امتیاز را میان شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی دارند. همچنین تجربیات و دانش و آگاهی با میانگین امتیاز ۲/۳۱ و ۲/۴۶ کمترین امتیاز را میان شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی دارند. در شهرک نگین نیز حس تعلق و ظرفیت فردی با امتیاز ۳/۰۷ و ۲/۷۵ بیشترین امتیاز و شاخص‌های مسئولیت اجتماعی با امتیاز ۱/۵۸، اعتماد با امتیاز ۱/۷۰، تعاملات اجتماعی با امتیاز ۲/۰۲ و مشارکت

نقشه ۲. موقعیت و شعاع عملکردی مساجد موجود یا نزدیک به محدوده محله ناصر خسرو و شهرک نگین (نگارندگان).

۶. یافته‌های پژوهش

به‌منظور دستیابی به هدف پژوهش که بررسی تأثیرگذاری مساجد بر میزان تاب‌آوری اجتماعی است، در ابتدا میزان تاب‌آوری اجتماعی در محله ناصر خسرو و شهرک نگین با توجه به شاخص‌های موردنظر سنجیده و در نهایت به‌منظور بررسی ارتباط میان حضور و تأثیر مساجد بر تاب‌آوری اجتماعی، از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شده است.

جدول ۲. اقدامات و کارکردهای مساجد موجود یا نزدیک به محدوده محله ناصر خسرو و شهرک نگین طی چند سال اخیر

مساجد	محله تحت پوشش	اقدامات و کارکردها
صاحب‌الزمان (عج) ۱	ناصر خسرو	ضد عفونی کردن معابر، توزیع پک‌های بهداشتی و... در راستای مقابله با کرونا، حل اختلافات ساکنان، پیگیری و مطالبه‌گری مسائل و مشکلات محله، برگزاری اردوها و کلاس‌های آموزشی و فرهنگی (تمرکز بر نقش مادر در خانواده و...) شکل‌دهی و اعزام گروه‌های جهادی برای اقدامات عمرانی در مناطق محروم، ایجاد کارگاه تولیدی، توزیع ارزاق و بسته‌های معیشتی، تسهیل و تشویق ازدواج جوانان، حمایت‌های درمانی و هماهنگی برای حضور پزشک در محله، فعالیت‌های انتخاباتی و مشارکتی، گشت‌های امنیتی
فاطمه‌الزهرا (س)	ناصر خسرو	ضد عفونی کردن معابر و مجتمع‌ها در راستای مقابله با کرونا، توزیع ارزاق و بسته‌های معیشتی، حمایت‌های بهداشتی و درمانی از افراد نیازمند (ارجاع به مراکز درمانی و...)، تخصیص قسمتی از فضای مسجد به سیستم‌های کامپیوتر و برگزاری کلاس‌های آموزشی، تجهیز قسمتی از فضای مسجد با وسایل ورزشی (میز پینگ پنگ و...) جهت گذران اوقات فراغت کودکان و نوجوانان
صاحب‌الزمان (عج) ۲	ناصر خسرو شهرک نگین	شناسایی و حمایت از افراد آسیب‌دیده (حمایت از خانواده‌های افراد زندانی، رضایت‌گرفتن از شاکای برای جرایم غیر عمد و...)، تسهیل و تشویق ازدواج جوانان و کمک به تهیه تجهیزات، ضد عفونی کردن معابر برای مبارزه با ویروس کرونا، دیدار و دل‌جویی خانواده شهدا یا خانواده‌های متوفی، گشت‌های امنیتی، آموزش سبک زندگی، پرداخت وام قرض‌الحسنه، اشتغال‌زایی و راه‌اندازی بازارچه فروش تولیدات، توزیع ارزاق و بسته‌های معیشتی، حل اختلافات ساکنان، پیگیری و مطالبه‌گری مسائل و مشکلات محله، بهره‌گیری از فضای مسجد برای فعالیت‌های ورزشی
انسبه جورا (س)	شهرک نگین	توزیع ارزاق و بسته‌های معیشتی، برگزاری کلاس‌های ورزشی برای نوجوانان و جوانان، برگزاری کلاس‌های آموزشی برای نوجوانان (زبان، کامپیوتر، برق‌کشی و...)، کمک به خانواده‌های بی‌بضاعت، گشت‌های امنیتی، شکل‌دهی و اعزام گروه‌های جهادی به مناطق و روستاهای محروم، دیدار و دل‌جویی از خانواده‌های شهدا، تخصیص قسمتی از مسجد به فضای ورزشی، اشتغال‌زایی برای جوانان

جدول ۳. میزان تاب‌آوری اجتماعی در محله ناصرخسرو

شاخص	محله	امتیازات														
		خیلی کم			کم			متوسط			زیاد			خیلی زیاد		
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد			
حس تعلق	ناصرخسرو	۵۱	۴	۲۵	۹۰	۳۱	۶۵	۲	۶۸	۵	۳۱	۴	۱۹	۰	۰	
	نگین	۰	۰	۰	۷	۸۱	۴۱	۷	۷۵	۶۸	۲۲	۵	۳۱	۳	۷۰	
مشارکت اجتماعی	ناصرخسرو	۵	۳	۱	۲	۷	۷۱	۲	۸۵	۶	۸۲	۵۳	۹	۴	۲۴	
	نگین	۱۱۱	۶۰	۹۳	۱۰	۷۳	۵۲	۳۳	۳	۳۳	۰	۰	۰	۰	۴۰	
دانش و آگاهی	ناصرخسرو	۵۴	۱۰	۳۵	۱۴	۵۱	۵۳	۶۳	۲	۷۰	۴	۷۰	۰	۰	۶۴	
	نگین	۹۲	۷	۵۱	۰	۷۵	۹۱	۱۴	۱۴	۹۳	۱۴	۴۰	۰	۰	۵۵	
ظرفیت فردی	ناصرخسرو	۰	۰	۳۳	۸	۸۰	۰	۵۷	۰	۶۱	۰	۱۰	۰	۰	۷۰	
	نگین	۸۱	۸	۱۷	۹	۸۱	۲۷	۲۷	۵۰	۳	۴۱	۷	۰	۰	۵۷	
اعتماد	ناصرخسرو	۰	۱	۷	۰	۷	۲۰	۷۷	۰	۹	۵۳	۰	۰	۰	۳۹	
	نگین	۵۵۱	۳	۱۴	۷۷	۲۰	۳۴	۷۴	۵	۱۱	۳۴	۰	۰	۰	۰	
تجربیات	ناصرخسرو	۵۳	۴	۹	۶	۲۵	۷۳	۶	۶۳	۰	۶۳	۰	۰	۰	۱۳	
	نگین	۳۶	۶	۹	۱۹	۰	۴۱	۰	۸۳	۵	۸۳	۰	۰	۰	۱۳	
مسئولیت اجتماعی	ناصرخسرو	۰	۱	۷	۶	۷	۲۴	۷	۴۶	۰	۸۱	۵	۶	۰	۰	
	نگین	۷۰	۲	۲۰	۲۱	۲۳	۸۴	۲۳	۲۱	۰	۲۱	۰	۰	۰	۸۵	
تعاملات اجتماعی	ناصرخسرو	۰	۰	۰	۰	۰	۳۴	۰	۵۶	۰	۴۲	۰	۰	۰	۹۲	
	نگین	۰	۹	۴۲	۸۸	۱۰	۷۹	۰	۵۲	۰	۵۲	۰	۰	۰	۲۰	
تاب‌آوری اجتماعی	ناصرخسرو	۴۱۰۳														
نگین	۵۲۰۲															

اسپیرمن استفاده شده است. به این منظور، در ابتدا به بررسی میزان حضور اعضای محله در مساجد پرداخته شده و سپس ارتباط میان حضور ساکنان در مساجد با عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی بررسی شده است. مطابق با اطلاعات گردآوری شده، حدود ۵۲ درصد از جامعه آماری در محله ناصرخسرو، حضور خیلی کم و کمی در مساجد و تنها حدود ۲۱ درصد حضور پررنگی در مساجد دارد. این آمار در شهرک نگین نیز بیانگر حضور پایین ساکنان در مساجد است، به نحوی که بیش از ۸۵ درصد جامعه آماری حضور کم و خیلی کمی در مساجد داشته‌اند. نتایج آزمون هم‌بستگی اسپیرمن که در جدول شماره ۴ گردآوری شده‌اند نیز حاکی از آن‌اند که سطح معناداری (Sig) میزان حضور در مساجد با تمامی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی، به‌جز شاخص دانش و آگاهی (Sig=0/727) در محله ناصرخسرو و شاخص تجربیات (Sig=0/116) و دانش و آگاهی (Sig=0/064)

اجتماعی با امتیاز ۲/۰۴ کمترین امتیاز را میان شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی دارند. نتایج بیانگر آن‌اند که علی‌رغم وضعیت نسبتاً مناسب شاخص‌هایی نظیر تعاملات اجتماعی و مسئولیت اجتماعی و مشارکت اجتماعی در محله ناصرخسرو، این شاخص‌ها در شهرک نگین وضعیت مطلوبی ندارند و کمترین امتیاز را گرفته‌اند. به‌طور کلی می‌توان میزان تاب‌آوری اجتماعی در محله ناصرخسرو را مطابق با اطلاعات حاصله و مجموع شاخص‌ها، متوسط (۳/۱۴) و در شهرک نگین نسبتاً ضعیف (۲/۲۵) ارزیابی نمود.

۶-۲. بررسی نقش و میزان حضور در مساجد بر تاب‌آوری اجتماعی

به‌منظور بررسی ارتباط میان میزان حضور و همچنین نقش و جایگاه مساجد بر میزان تاب‌آوری اجتماعی محله ناصرخسرو و شهرک نگین اصفهان، از ضریب هم‌بستگی

جدول ۴. بررسی ارتباط میان مساجد و حضور در مساجد بر عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی

محله	حس تعلق	مشارکت اجتماعی	دانش و آگاهی	ظرفیت فردی	اعتماد	تجربیات	مسئولیت اجتماعی	تعاملات اجتماعی
	spearman sig.	spearman sig.	spearman sig.	spearman sig.	spearman sig.	spearman sig.	spearman sig.	spearman sig.
نقش و تأثیر مساجد	ناصرخسرو	۰/۲۲۵۰	۰/۲۲۵۰	۰/۰۵۴۰	۰/۰۵۲۰	۰/۰۵۲۰	۰/۰۵۲۰	۰/۰۵۲۰
	نگین	۰/۴۵۳۰	۰/۴۳۶۰	۰/۰۵۳۰	۰/۰۴۹۱۰	۰/۰۵۵۶۰	۰/۰۷۵۲۰	۰/۰۵۶۶۰
حضور در مساجد	ناصرخسرو	۰/۵۵۵۰	۰/۷۵۶۰	۰/۸۱۰۰	۰/۷۲۷۰	۰/۱۹۴۰	۰/۳۵۴۰	۰/۰۸۵۰
	نگین	۰/۴۰۳۰	۰/۳۸۵۰	۰/۶۹۰۰	۰/۴۶۰۰	۰/۲۷۲۰	۰/۰۵۰۰	۰/۰۶۷۶۰

۰/۲۵۷ داشته است.

همچنین در جدول ۵ به بررسی ارتباط میان حضور و تأثیر مساجد بر تاب‌آوری اجتماعی پرداخته شده است که ترکیبی از شاخص‌های تحت‌تأثیر آن است. مطابق با اطلاعات و مقدار Sig، این ارتباط معنادار است و مساجد توانسته‌اند با ضریب هم‌بستگی ۰/۷۲۳ در محله ناصرخسرو و ضریب ۰/۷۴۷ در شهرک نگین نقش مؤثری را بر تاب‌آوری اجتماعی ساکنان ایفا کنند. همچنین میزان حضور در مساجد نیز با ضریب هم‌بستگی ۰/۶۸۱ در محله ناصرخسرو و ۰/۹۶۲ در شهرک نگین تأثیر و ارتباط زیادی بر تاب‌آوری اجتماعی داشته است.

۷. بحث و نتیجه‌گیری

به‌طور کلی، مساجد تجلی‌گاه دین مبین اسلام و نماد هویت شهرهای اسلامی‌اند که قابلیت پذیرش نقش‌های مختلف و همچنین کارکردهای متعدد و متنوع آن باعث

جدول ۵. بررسی ارتباط میان حضور در مساجد و تأثیر مساجد بر تاب‌آوری اجتماعی

تاب‌آوری اجتماعی	محله
sig	spearman
۰/۰۰۰	ناصرخسرو
۰/۰۰۰	نگین
۰/۰۰۰	کل
۰/۰۰۰	ناصرخسرو
۰/۰۰۰	نگین
۰/۰۰۰	کل

نقش و تأثیر مساجد

حضور در مساجد محله

(Sig) در شهرک نگین، کمتر از میزان قابل قبول (۰/۰۵) است. این نکته بیانگر وجود ارتباط معناداری میان عوامل ذکر شده است. به‌طور کلی می‌توان بیان کرد که میان عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی و حضور در مساجد، ارتباطی نسبتاً قوی وجود دارد که در این میان، مشارکت اجتماعی و مسئولیت اجتماعی و تعاملات اجتماعی در محله ناصرخسرو به‌ترتیب با ضریب هم‌بستگی ۰/۶۴۷ و ۰/۵۸۰ و در شهرک نگین با ضریب هم‌بستگی ۰/۵۸۳ و ۰/۷۲۳ و ۰/۶۷۶ بیشترین ارتباط و هم‌بستگی را نشان می‌دهند. در نهایت به‌منظور سنجش نقش و تأثیر مساجد بر تاب‌آوری اجتماعی ساکنان محله و عوامل مؤثر بر آن، از سنجش‌هایی استفاده شده‌اند که به‌صورت جداگانه برای هر گویه با این مضمون تدوین شده‌اند. نتایج به‌دست‌آمده حاکی از آن‌اند که مقدار سطح معناداری (Sig) تمامی شاخص‌های مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی، به‌جز شاخص مسئولیت اجتماعی در شهرک نگین (Sig=0/715) برابر با ۰/۰۰۰ است که بیانگر وجود تأثیر و ارتباط معنادار میان مساجد و عوامل مذکور است. در این میان مساجد در محله ناصرخسرو بر مسئولیت اجتماعی با ضریب هم‌بستگی ۰/۶۶۳، مشارکت اجتماعی و حس تعلق با ضریب هم‌بستگی ۰/۵۲۲ و اعتماد و تجربیات با ضریب هم‌بستگی ۰/۵۰۷ و ۰/۵۰۲ بیشترین اثرگذاری و بر دانش و آگاهی با ضریب اهمیت ۰/۳۵۰ کمترین ارتباط و تأثیرگذاری را داشته‌اند. این مهم در شهرک نگین بیشترین اثرگذاری را بر اعتماد و تعاملات اجتماعی با ضریب هم‌بستگی ۰/۶۶۵ و مشارکت اجتماعی با ضریب هم‌بستگی ۰/۶۳۴ و کمترین تأثیرگذاری و ارتباط را با ظرفیت فردی و تجربیات با ضریب هم‌بستگی ۰/۱۹۴ و

برخی برنامه‌ها و اقدامات به‌منظور آگاهی برای تجربیات و برخورد و رفتار صحیح با بحران‌ها می‌توانند در راستای آمادگی اجتماعات برابر تهدیدات و به‌تبع آن، افزایش تاب‌آوری مفید واقع شوند. به‌عبارتی دیگر، نگاه‌کردن به مساجد به‌عنوان یک فضای صرفاً مذهبی که تنها برای ساعاتی از شبانه‌روز استفاده می‌شوند و همچنین احیا و افزایش نقش‌ها و کارکردهای مساجد، علاوه بر افزایش حضورپذیری، منجر می‌گردند به تغییر نگرش ساکنان نسبت به کارکردهای مساجد که تنها به مناسک عبادی خلاصه نمی‌شوند. این مهم از طریق بازتعریف و بازنگری این فضاهای مذهبی و همچنین نگاه دقیق و تحلیلی به ویژگی‌های منحصره‌فرد مساجد و به‌کارگیری آن در جوامع امروزی می‌تواند صورت پذیرد.

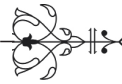
پی‌نوشت

۱. Shamsuddin .
۲. Li .
۳. Simone .
۴. Khalili .
۵. Tanner .
۶. Feng .
۷. Cutter .
۸. Chen .
۹. Schelfaut .
۱۰. Saja .
۱۱. Lwin .
۱۲. Peth&Sakdapolrak .
۱۳. Copeland .
۱۴. Jacinto .
۱۵. Rahman .

تمایز این فضای به‌ظاهر صرفاً مذهبی نسبت به سایر کاربری‌ها و عملکردهای شهری شده‌اند. مساجد کنار پرداختن به مراسمات و مناسک عبادی، به‌فراخور زمان و بروز بحران‌ها به کانونی جهادی و خودجوش و مردمی برابر تهدیدات تبدیل شده‌اند که این مهم باعث شده است مساجد در طول تاریخ از اهمیت و جایگاه والایی برخوردار شوند. لذا با مدنظر قراردادن کارکردها و عملکردهای مختلف مساجد و تأثیراتی که اجتماعات و جنبه‌های گوناگون زندگی انسان را تحت‌الشعاع قرار می‌دهند، این پژوهش درصدد بوده است نقش و جایگاه مساجد در تاب‌آوری اجتماعی را نمایان سازد. نتایج حاکی از آن‌اند که میان حضور ساکنان محله ناصرخسرو و شهرک نگین در مساجد و همچنین تأثیری که مساجد بر تاب‌آوری اجتماعی می‌گذارند، ارتباط و هم‌بستگی بالایی وجود دارد. شایان ذکر است که جدا از بافت کالبدی طراحی‌شده شهرک نگین یا بافت حاشیه‌ای و فرسوده محله ناصرخسرو و همچنین میزان تاب‌آوری در این محدوده‌ها (تاب‌آوری اجتماعی متوسط در محله ناصرخسرو و تاب‌آوری اجتماعی کم در شهرک نگین)، مساجد توانسته‌اند تأثیر بسزایی بر تاب‌آوری ساکنان محدوده‌های مطالعاتی بگذارند. مساجد به‌عنوان فضا و بستری مستعد برای گردهمایی مردم با تأثیری که بر اغلب شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی نظیر تعاملات و روابط اجتماعی، مشارکت، اعتماد اجتماعی، حس تعلق و مسئولیت اجتماعی دارند، در ارتقای تاب‌آوری ساکنان و اجتماعات محلی به‌صورت غیرمستقیم نقش مؤثر و محوری ایفا کرده‌اند. لذا با توجه به جایگاه و تأثیر مساجد بر شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی و همچنین درنظرگرفتن حضور پایین ساکنان محله ناصرخسرو و شهرک نگین در مساجد، برگزاری برنامه‌هایی متنوع که باعث افزایش حضور ساکنان در مساجد شوند و گنجاندن

منابع

۱. احمدزاده کرمانی، حمید و امین‌زاده گوهرریزی، بهرام. ۱۳۹۹. «ارزیابی ابعاد تاب‌آوری شهری با استفاده از روش میانگین مجموع فواصل از حد بهینه (مطالعه موردی: منطقه ۹ شهرداری مشهد)». فصلنامه هویت شهر. ۱۴ (۴۱). ۳۳-۴۴.
۲. اردلان، داریوش و داوودپور، زهره، و زیاری، کرامت‌اله. ۱۳۹۹. «تحلیل ساختار تاب‌آوری نهادی برای گذار از مدیریت بحران به مدیریت شهری تاب‌آور در برابر زلزله (مطالعه موردی: شهر قزوین)». مطالعات شهری. ۹ (۳۶). ۶۹-۸۴.
۳. استاد محمودنیا، علیرضا و زیاری، یوسفعلی و سرور، رحیم. ۱۴۰۰. «تبیین نقش حکمروایی خوب بر تاب‌آوری شهری (مطالعه موردی: محله امیریه، ناحیه ۲، منطقه ۱۱ تهران)». مطالعات جغرافیای مناطق کوهستانی. ۲ (۳). ۱۴۱-۱۵۷.
۴. اشرف، احمد. ۱۳۵۳. «ویژگی‌های تاریخی شهرنشینی در ایران دوره اسلامی». نامه علوم اجتماعی. ۱ (۴).

۵. امانپور، سعید و ملکی، سعید و صفایی‌پور، مسعود و امیری فهلیانی، محمدرضا. ۱۳۹۷. «تحلیل وضعیت و تعیین استراتژی‌های مبتنی بر سناریو در تاب‌آوری کلان‌شهرهای ایران (موردپژوهی: کلان‌شهر اهواز)». فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری. ۹ (۳۵). ۳۱-۴۶.
۶. آجیلی، هادی و شیردستان، مجید و نمازدوست، فاطمه. ۱۳۹۵. «نقش مساجد در تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی». پنجمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پایه پیشرفت. ۱-۱۷.
۷. باستانی، مزده و حنایی، تکتیم. ۱۳۹۹. «مطالعه تطبیقی تاب‌آوری اجتماعی در راستای اهداف بازآفرینی شهری (نمونه موردی: محلات ایران و فیلیپین و مالزی)». مجله شهر ایمن. ۳ (۹). ۱-۱۷.
۸. باصری، احمد و مرادی، حجت‌الله و صفاپور، یوسف. ۱۳۹۵. «بررسی نقش مساجد در ترویج سبک زندگی ایرانی اسلامی». پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی. ۶ (۱۴). ۷۷-۱۰۴.
۹. باصری، احمد و یوسفی صفاپور، جمال. ۱۳۹۸. «بررسی نقش مساجد در مقابله با جنگ نرم». اولین همایش سراسری قدرت نرم انقلاب اسلامی با محوریت چهار دهه مقاومت و بایسته‌های فرهنگی گام دوم انقلاب اسلامی.
۱۰. باقرنژاد، الناز و عزیززی، محمدمهدی. ۱۳۹۹. «توزیع فضایی تاب‌آوری در برابر سوانح در سطح محلات کلان‌شهر تهران». هویت شهر. ۱۴ (۴۲). ۵-۱۸.
۱۱. بسطامی‌نیا، امیر و رضایی، محمدرضا و سرایی، محمدحسین. ۱۳۹۷. «تبیین و تحلیل تاب‌آوری اجتماعی برای مقابله با سوانح طبیعی». فصلنامه دانش پیشگیری و مدیریت بحران. ۸ (۳). ۲۰۹-۲۲۴.
۱۲. بهزادفر، مصطفی و امیدوار، بابک و قالیباف، محمدباقر و قاسمی، رضا. ۱۳۹۶. «تدوین شاخص تاب‌آوری شهری در مقابل زلزله». امداد و نجات. ۹ (۳). ۸۰-۸۶.
۱۳. بهزادی، سجاد و جلیلی صدرآباد، سمانه. ۱۳۹۹. «جایگاه مساجد در میزان تعاملات اجتماعی بین ساکنان محله‌های شهری (نمونه مورد مطالعه: محله شهشهان اصفهان)». مجله پژوهش‌های معماری اسلامی. ۸ (۴). ۱۰۰-۸۵.
۱۴. پایگاه تخصصی مسجد. ۱۴۰۰/۱۲/۲۹. <https://www.masjed.ir/fa/newsagency/30152>.
۱۵. پوراحمد، احمد و زیاری، کرامت‌اله و صادقی، علیرضا. ۱۳۹۷. «تحلیل فضایی مؤلفه‌های تاب‌آوری کالبدی بافت‌های فرسوده شهری در برابر زلزله (مطالعه موردی: منطقه ۱۰ شهرداری تهران)». برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا). ۸ (۱). ۱۱۱-۱۳۰.
۱۶. پوراحمد، احمد و معروفی، ایوب و شیخی، عبدالله و حمزه‌پور، رزگار. ۱۳۹۳. «نقش کاربری مذهبی در برنامه‌ریزی پدافند غیرعامل شهری (نمونه موردی: مساجد شهر بوکان)». پژوهشنامه جغرافیای انتظامی. ۲ (۶). ۱-۲۶.
۱۷. پورمحمدی، محمدرضا و هادی، الهام و هادی، الناز. ۱۳۹۸. «تبیین ابعاد اجتماعی-اقتصادی تاب‌آوری شهری در برابر زلزله؛ مطالعه موردی: منطقه ۴ شهر تبریز». فصلنامه دانش پیشگیری و مدیریت بحران. ۹ (۱). ۷۸-۸۹.
۱۸. تاجی، محمد و قوچانی، محیا. ۱۳۹۹. «تبیین نقش فرهنگی مسجد در توسعه هویت اسلامی و ارتقای پایداری اجتماعی محله (نمونه موردی: مسجد امام سمنان)». دین و سیاست فرهنگی. ۷ (۲). ۱۸۹-۲۱۴.
۱۹. جعفریان، نغمه و حاتمی‌نژاد، حسین و مبهوت، محمدرضا. ۱۳۹۶. «ارزیابی تاب‌آوری اجتماعی و اقتصادی در برابر زلزله (نمونه موردی بجنورد)». فصلنامه امداد و نجات. ۹ (۱). ۱۵-۲۶.
۲۰. حسن‌الحسینی، عفاف و حامد فقیهی. ۱۳۹۳. «مسجد و نقش آن در تأمین امنیت فردی و اجتماعی». مجله علمی ترویجی میقات حج. ۲۳ (۹۰). ۱۰۸-۱۳۱.
۲۱. حشمتی مولایی، حسین. ۱۳۹۴. «ریشه‌های هنجاری در اقتصاد مقاومتی». روند (روند پژوهش‌های اقتصادی). ۲۲ (۷۱). ۱۶۹-۱۹۲.
۲۲. حکیمی، هادی و معبودی، محمدتقی و غلیزاده، پریا. ۱۳۹۶. «تحلیل تاب‌آوری فردی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی در مقابل مخاطرات محیطی (مطالعه موردی: شهر ارومیه)». فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری. ۵ (۲). ۱۷۳-۱۹۸.
۲۳. حیدری‌فر، محمدرئوف و حسینی سیاه‌گلی، مهناز و سلیمانی‌راد، اسماعیل. ۱۳۹۷. «سنجش مؤلفه‌های تاب‌آوری شهری؛ نمونه موردی: کلان‌شهر کرمانشاه». فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی. ۷ (۲۸). ۱۰۷-۱۲۵.
۲۴. خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۹/۰۹/۱۳، <https://www.isna.ir/news/99091310232>.
۲۵. خبرگزاری شبستان، ۱۳۹۹/۰۹/۰۹، <http://shabestan.ir/detail/News/998214>.
۲۶. خبرگزاری شبستان، ۱۴۰۰/۱۲/۲۹، <http://shabestan.ir/detail/News/472622>.
۲۷. خبرگزاری موج. ۱۴۰۰/۱۲/۲۹. <https://www.mojnews.com/fa/tiny/news-155515>.
۲۸. داداش‌پور، هاشم و عادل، زینب. ۱۳۹۴. «سنجش ظرفیت‌های تاب‌آوری در مجموعه شهری قزوین». نشریه مدیریت بحران. ۴ (۲). ۷۳-۸۴.

۲۹. دخت بدیع، پروین و رحیمی، محمود. ۱۳۹۷. «بررسی و سنجش تاب‌آوری شبکه ارتباطی شهری با رویکرد مدیریت بحران (نمونه موردی: منطقه ۲ تهران)». فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی. ۱۰ (۲). ۴۱-۶۵.
۳۰. دلاکه، حسن و ثمره محسن بیگی، حسین و شاهبوندی، احمد. ۱۳۹۶. «سنجش میزان تاب‌آوری اجتماعی در مناطق شهری اصفهان». مجله جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی. ۴ (۹). ۲۲۷-۲۵۲.
۳۱. روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۳۹۹/۰۸/۱۱، <https://donya-e-eqtesad.com>
۳۲. روستا، مجتبی و ابراهیم‌زاده، عیسی و ایستگلدی، مصطفی. ۱۳۹۷. «ارزیابی میزان تاب‌آوری اجتماعی شهری؛ موردشناسی: شهر زاهدان». فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری ۹ (۳۲). ۱-۱۴.
۳۳. زیاری، کرامت‌اله و فرهودی، رحمت‌اله و معمارزاده، محمدرضا و پوراحمد، احمد. ۱۳۹۹. «سنجش و ارزیابی میزان تاب‌آوری کالبدی مناطق شهری در برابر سوانح (مطالعه موردی: جزیره کیش)». پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری. ۸ (۲). ۲۷۸-۲۵۹.
۳۴. سجاذزاده، حسن و یوسفی، ماندانا و یوسفی، محمد. ۱۳۹۵. «ارزیابی مؤلفه‌های اجتماع‌پذیری در کیفیت‌بخشی به مساجد محلی ایران (نمونه موردی: مسجد چمن چوپانان، مسجد شالبافان و مسجد کولانج شهر همدان)». مجله پژوهش‌های معماری اسلامی. ۴ (۱). ۲۹-۴۵.
۳۵. سلطانی‌فرد، هادی و سیدمرادی، زهره‌سادات. ۱۳۹۵. «دگرگونی جایگاه مسجد جامع در پیکره‌بندی فضایی شهر اسلامی؛ مورد مطالعه: مسجد جامع شهر سبزوار». مجله پژوهش‌های معماری اسلامی. ۴ (۲). ۱۲۳-۱۰۷.
۳۶. سهرابی، حمیدرضا و فرح‌بخش، محمدجواد. ۱۳۹۹. «بررسی نقش مساجد در شکل‌گیری جنبش‌های اسلامی در ایران». سومین کنفرانس بین‌المللی علوم اسلامی، پژوهش‌های دینی و حقوق.
۳۷. شمس، سعید و شعبانی‌اصل، محمدرضا. ۱۳۹۹. «ارزیابی و سنجش میزان آمادگی شهر تهران در مقابله با زلزله با تأکید بر تئوری تاب‌آوری (مطالعه موردی: منطقه ۴ کلان‌شهر تهران)». مسکن و محیط روستا. ۳۹ (۱۷۱). ۱۲۹-۱۴۴.
۳۸. صبحی، حامدرضا و رحیمی، محمود و روان شادانیا، مهدی. ۱۳۹۷. «آسیب‌پذیری و تاب‌آوری منطقه ۱۵ تهران در برابر زلزله با استفاده از روش تحلیل سلسله‌مراتبی». مدیریت شهری. ۱۷ (۵۱). ۲۱۳-۲۲۳.
۳۹. صفاکیش، حمیدرضا. ۱۳۹۰. «مسجد و نماد تاریخی آن در قرن اول هجری». مطالعات نقد ادبی (پژوهش ادبی). (۲۲). ۱۴۹-۱۳۳.
۴۰. طهماسبی مقدم، حسین و احد نژادروشتی، محسن و حیدری، محمدتقی و شغلی، علیرضا. ۱۴۰۰. «تبیین عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی در برابر مخاطرات بیولوژیکال با تأکید بر کووید ۱۹- (مطالعه موردی: شهر زنجان)». نشریه جغرافیا و مخاطرات محیطی. ۱۰ (۳۷). ۱-۱۹.
۴۱. عبدالله‌زاده ملکی، شهرام و خانلو، نسیم و زیاری، کرامت‌الله و شالی‌امینی، وحید. ۱۳۹۶. «سنجش و ارزیابی تاب‌آوری اجتماعی جهت مقابله با بحران‌های طبیعی؛ مطالعه موردی: زلزله در محلات تاریخی شهر اردبیل». نشریه مدیریت شهری. ۱۶ (۴۸). ۲۶۳-۲۸۰.
۴۲. عبدالله‌زاده ملکی، شهرام و خانلو، نسیم و زیاری، کرامت‌الله و شالی‌امینی، وحید. ۱۳۹۸. «اولویت‌سنجی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی در برابر مخاطرات طبیعی با تأکید بر زلزله». فصلنامه هیت شهر. ۱۳ (۳۷). ۴۵-۵۸.
۴۳. عبدالله، بهار و ذبیحی، حسین و سعیده زرابادی، زهره‌سادات. ۱۳۹۷. «سنجش میزان تاب‌آوری کالبدی محلات شهری در برابر زلزله با به‌کارگیری روش ویکور (نمونه موردی: منطقه ۱۰ شهر تهران)». شهر ایمن. ۱ (۲). ۱-۱۴.
۴۴. عبدالهی، راحله و کرمی، اسلام و نژادابراهیمی، احد و رحیمی، لیلا. ۱۴۰۰. «مؤلفه‌های مؤثر بر تاب‌آوری فضای بازارهای تاریخی با تأکید بر قابلیت‌های بعد کالبدی-عملکردی فضا؛ مطالعه موردی: مجموعه امیر در بازار تاریخی تبریز». پژوهش‌های معماری اسلامی. ۹ (۱). ۱۲۱-۱۰۱.
۴۵. علی اکبری، حسن و مهری، عباس و انصاری، حمیدرضا. ۱۳۹۵. «بررسی نقش مساجد در مقابله با تهدید نرم (با تأکید بر مساجد شهر اراک)». مطالعات عملیات روانی. ۲۹ (۲۹). ۵۴-۸۴.
۴۶. علی اکبری، حسن و مهری، عباس و انصاری، حمیدرضا. ۱۳۹۰. «بررسی نقش مساجد در مقابله با تهدید نرم با تأکید بر مساجد شهر اراک». فصلنامه علمی-تخصصی عملیات روانی. ۸ (۲۹). ۴۱-۶۴.
۴۷. علیزاده، سمانه و هنرور، محسن. ۱۳۹۷. «سنجش تاب‌آوری کالبدی نواحی شهری (نمونه مطالعاتی: نواحی منطقه ۷ شهر قم)». معماری‌شناسی. ۱ (۶). ۱-۱۳.
۴۸. غلامی، محمدجواد و طالاجیان، مرتضی و شهریار، سید کمال‌الدین. ۱۳۹۸. «مرور سیستماتیک شناسایی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های تاب‌آوری شهری با بررسی چالش‌ها و فرصت‌ها». شهر ایمن. ۲ (۷). ۱-۱۹.
۴۹. فرزاد بهتاش، محمدرضا و کی‌نژاد، محمدعلی و پیربابایی، محمدتقی و عسگری، علی. ۱۳۹۲. «ارزیابی و تحلیل ابعاد

- و مؤلفه‌های تاب‌آوری کلان‌شهر تبریز». معماری و شهرسازی (هنرهای زیبا). ۱۸ (۳). ۳۳-۴۲.
۵۰. فعلی، جواد و گرجی کرسامی، علی و سیاه‌چشم، مهری. ۱۳۹۷. «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر امنیت اجتماعی (مورد مطالعه: شهروندان محلات حاشیه‌نشین شهر ساری)». پژوهش‌نامه نظم و امنیت انتظامی، ۱۱ (۳). ۲۹-۵۵.
۵۱. فنی، زهره و معصومی، لیلا. ۱۳۹۵. «سنجش و ارزیابی تأثیر سبک زندگی بر میزان تاب‌آوری شهری (مطالعه تطبیقی: محلات قیطریه و شکوفه شمالی در مناطق ۱ و ۱۹ تهران)». مطالعات جامعه‌شناختی شهری. ۶ (۱۹). ۶۱-۸۴.
۵۲. کاظمی، داوود و عندلیب، علیرضا. ۱۳۹۶. «ارزیابی مؤلفه‌های مؤثر تاب‌آوری اجتماعی سکونتگاه‌های روستایی در شرایط بحرانی». مسکن و محیط روستا. ۳۶ (۱۵۸). ۱۳۱-۱۴۵.
۵۳. کاظمی، نسرين. ۱۳۹۸. «تدوین سناریوهای تاب‌آوری در برابر زلزله بر مبنای پیوندهای روستایی-شهری (مطالعه موردی: شهرستان‌های شمیرانات، دماوند و فیروزکوه)». مسکن و محیط روستا. ۳۸ (۱۶۶). ۱۳۷-۱۵۲.
۵۴. کیانی سلمی، صدیقه و شاطریان، محسن و صفری، حامد. ۱۳۹۹. «شناسایی عوامل تسهیل‌کننده توانمندسازی محله‌های حاشیه‌نشین شهر اصفهان (مطالعه موردی: محله عاشق‌آباد)». پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری. ۸ (۱). ۱۶۱-۱۹۲.
۵۵. کیخای مقدم، محمدمهدی. ۱۳۹۴. «نقش مساجد در مدیریت شهری با توجه به بیداری اسلامی». کنگره بین‌المللی تفکر و پژوهش دینی.
۵۶. گل‌وردی، مهدی. ۱۳۹۶. «تاب‌آوری ملی: مروری بر ادبیات تحقیق». مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی. ۷ (۲۵). ۲۹۳-۳۱۰.
۵۷. لطفی، حیدر و مفرح، مجتبی و آفتاب، احمد و مجنونی، علی. ۱۳۹۷. «نقش حکم‌روایی مطلوب شهری در افزایش تاب‌آوری سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران (مطالعه موردی: کلان‌شهر تبریز)». جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای). ۸ (۲). ۲۰۹-۲۲۴.
۵۸. محمودزاده، حسن و هریسچیان، مهدی. ۱۳۹۷. «سنجش و اولویت‌بندی شاخص‌های تاب‌آوری با روش ترکیبی معادلات ساختاری و تحلیل چندمتغیره فازی (مطالعه موردی: منطقه یک کلان‌شهر تبریز)». پژوهش و برنامه‌ریزی شهری. ۹ (۳۴). ۷۴-۵۹.
۵۹. مرندی، مهدی. ۱۳۸۷. جنگ و دفاع در اندیشه امام‌خیمینی. چاپ سوم. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام‌خیمینی (ره).
۶۰. مشکینی، ابوالفضل و امیرفخریان، مصطفی. ۱۳۹۴. «شناسایی اولویت‌های کوچک‌سازی مسکن به‌منظور بهبود کیفیت کالبدی محلات حاشیه‌نشین شهر مشهد». مسکن و محیط روستا. ۳۴ (۱۵۱). ۱۰۷-۱۲۳.
۶۱. میرزاعلی، محمد و نظری، عبدالحمید و اونق، مجید. ۱۳۹۷. «سنجش ابعاد کالبدی تاب‌آوری جوامع روستایی در مواجهه با سیل (مطالعه موردی: حوضه آبخیز گرگانرود)». برنامه‌ریزی توسعه کالبدی. ۳ (۱۱). ۱۱۱-۱۳۳.
۶۲. نظم‌فر، حسین و پاشازاده، اصغر. ۱۳۹۷. «ارزیابی تاب‌آوری شهری در برابر مخاطرات طبیعی (مطالعه موردی: شهر اردبیل)». آمایش جغرافیایی فضا. ۸ (۲۷). ۱۰۱-۱۱۶.
۶۳. نقی‌زاده، حسین. ۱۳۸۶. «بررسی کارکردهای مسجدها». مبلغان. ۹۶. ۵۵-۶۷.
۶۴. نیکمردنمین، سارا و برک‌پور، ناصر و عبدالهی، مجید. ۱۳۹۳. «کاهش خطرات زلزله با تأکید بر عوامل اجتماعی رویکرد تاب‌آوری؛ نمونه موردی: منطقه ۲۲ تهران». مدیریت شهری. ۱۳ (۳۷). ۱۹-۳۴.
۶۵. هندی، هوشنگ و اقبالی، ناصر و سرور، رحیم و پیشگاهی‌فرد، زهرا. ۱۳۹۵. «بررسی اثر تراکم بر تاب‌آوری مناطق شهری (نمونه موردی: محلات ناحیه یک منطقه چهارده شهر تهران)». نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی. ۸ (۳). ۳۹-۵۳.

References

1. Abdollahi, Rahela, Karami, Eslam, Nejadbrahimi, Ahad, & Rahimi, Leila. 2021. Components affecting the resilience of historical market space with emphasis on the capabilities of the physical-functional dimension of space, a case study: Amir complex in the historical market of Tabriz. *Jria*, 9 (1), 121-101.
2. Abdullah, Bahar, Zabihi, Hosein, & Saeedeh Zarabadi, Zahrasadat. 2018. Assessing the physical resilience of urban neighborhoods against earthquakes using Vickor method (Case study: District 10 of Tehran). *Safe City*, 1 (2), 1-14.
3. AhmadzadehKermani, Hamid, & Aminzadehgoharrizi, Bahram. 2020. Assessment of urban resilience dimensions, with using the method average total distances of optimal limites (research on municipality 9 of Mashhad). *Hoviate shahr*, 14(41), 33-44.
4. Ajili, Hadi, Majid Shirdestan, Fatemeh Namazdoost. 2016. The role of mosques in achieving the goals of the resistance economy. *Fifth Conference on the Iranian Islamic Model of Progress; Basic Model of Progress:*

1-17.

5. Aliakbari, Hasan, Mehri, Abbas, & Ansari, Hamidreza. 2011, The role of mosques in dealing with soft threats with emphasis on mosques in Arak. *Journal of Psychiatric Operations*, 8 (29), 41-64.
6. Aliakbari, Hassan, Mehri, Abbas, & Ansari, Hamid reza. 2016. Investigating the role of mosques in dealing with soft threats (with emphasis on mosques in Arak). *Psychiatric Operations Studies*, 29, 54-84.
7. Alizadeh, Samaneh, & Honarvar, Mohsen. 2018. Assessment of physical resilience in urban areas (study sample: areas of District 7 of Qom city). *Architecture*, 1 (6), 1-13.
8. Amanpour, Saeed, Maleki, Saeed, Safaeopor, Masoud, & Amirifahlyiani, Mohammadreza. 2019. Analysis of the Situation and Future Scenarios of Resilience in Metropolises of Iran: Case Study (Ahvaz Metropolise), *Research and Urban Planning*, 9(35), 31-46.
9. Ardalan, Dariush, Davoodpour, Zohreh, & Ziari, Keramatollah. 2020. Analysis of Institutional Resilience Structure for Transition from Crisis Management to Earthquake Resilience Management (Case Study: Qazvin City). *Urban Studies*, 9 (36), 69-84.
10. Ashraf, Ahmad. 1974. Historical features of urbanization in Iran Islamic period. *Scientific Letters* 1(4): Publications of the Faculty of Cultural Sciences and Cooperation, University of Tehran.
11. Bagernejad, Elnaz, & Azizi, Mohammadmehdi. 2020. Spatial distribution of disaster resilience in the metropolitan areas of Tehran. *City Identity*, 14 (42), 5-18.
12. Basere, Ahmad, & Yousefi Safapour, Jamal. 2019. Investigating the role of mosques in countering soft war. The first national conference on the soft power of the Islamic Revolution with the focus on "Four decades of resistance and cultural requirements of the second step of the Islamic Revolution."
13. Basere, Ahmad, Morade, Hojatallah, Safapor, Yosef. 2016. Investigating the role of mosques in promoting the Iranian-Islamic lifestyle. *Bi-Quarterly Journal of Cultural Protection of the Islamic Revolution*, Faculty of Islamic Humanities and Soft Power, Imam Hussein University, 6 (14), 77-104.
14. Bastaminia, Amir, Rezaei, Mohammadreza, Saraei, Mohammadhossein. 2018. The explanation and analysis of social resilience in coping with natural disasters. *Journal of Disaster Prevention and Management Knowledge*, 8(3), 209-224.
15. Bastani, Mojde, & Hanae, Takatom. 2020. A comparative study of social resilience in line with the goals of urban regeneration (Case study: neighborhoods of Iran; Philippines and Malaysia). *Journal of Safe City*, 3 (9), 1-17.
16. Behzadfar, Mostafa, Omidvar, Babak, Qalibaf, Mohammadbagher, & Ghasemi, Reza. 2018. Compilation of urban resilience index against earthquake. *Scientific Journal of Rescue and Relief*, 9(3), 80-86.
17. Behzadi, Sajjad, & JaliliSadrabad, Samaneh. 2021. The position of mosques in the amount of social interactions between residents of urban neighborhoods (study sample: Shahshahan neighborhood of Isfahan. *Jria*, 8 (4), 100-85.
18. Chen, Changkun, Lili Xu, Dongyue Zhao, Tong Xu, & Peng Lei. 2020. A new model for describing the urban resilience considering adaptability, resistance and recovery. *Safety science*, 128, 104756.
19. Copeland, Samantha, Tina Comes, Sylvia Bach, Michael Nagenborg, Yannic Schulte, and Neelke Doorn. 2020, Measuring social resilience: Trade-offs, challenges and opportunities for indicator models in transforming societies. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 51, 101799.
20. Cutter, Susan L., Kevin D. Ash, & Christopher T. Emrich. 2014. The geographies of community disaster resilience. *Global environmental change*, 29, 65-77.
21. Dadashpoor, Hashem, & Adeli, Zeinab. 2016. Measuring the Amount of Regional Resilience in Qazvin Urban Region. *Emergency Management*, 4(2), 73-84.
22. Dalake, Hasan, Samaremohsenbeigi, Hosein & Shahivandi, Ahmad. 2017. Evaluation of Social Resilience in Urban Areas of Isfahan, *Journal of Sociology of Social Institutions*. 4(9), 227-252.
23. Dokhtbade, Parvin, & Rahime, Mahmood. 2018. Evaluation and evaluation of urban communication network resilience with crisis management approach (case study of Tehran Region 2). *Quarterly Journal of New Attitudes in Human Geography*, 10(2), 41-65.
24. Ebadollahzadeh Maleki, Shahram, Khanloo, Nasim, Ziyari, Keramatollah, & Shali Amini, Vahid. 2019. Prioritization of factors influencing social resilience against natural hazards with an emphasis on earthquakes. *Hoviate shahr*, 13(37), 45-58.
25. Ebadollahzadeh Maleki, Shahram, Khanloo, Nasim, Ziyari, Keramatollah, & Shali Amini, Vahid. 2017.

Measuring and evaluating social resilience to deal with natural crises; Case study: Earthquake in historical neighborhoods of Ardabil. *Journal of Urban Management*, 16 (48), 263-280.

26. Fane, Zohre, masome, Leila. 2016. Measuring and Evaluating the Impact of Lifestyle on Urban Resilience (Comparative Study: Qeytariyeh and Shokoofeh North in Districts 1 and 19 of Tehran). *Quarterly Journal of Urban Sociological Studies*, 6 (19), 61-84.

27. Farzad Behtash, Mohammadreza, Kinejad, Mohammadali, Pir Babaei, Mohammadtaghi, & Asgari, Ali. 2013. Evaluation and analysis of dimensions and components of resilience in Tabriz metropolis. *Architecture and urban planning (fine arts)*. 18 (3), 33-42.

28. Fele, Javad, Gorjekarsame, Ali, & Seacheshm, Mehre. 2018. Investigating the Impact of Social Capital on Social Security (Case Study of Citizens in Sari Suburbs). *Law Enforcement and Security Research Journal*, 11 (3), 29-55.

29. Feng, Xinghua, Chunliang Xiu, Limin Bai, Yexi Zhong, & Ye Wei. 2020. Comprehensive evaluation of urban resilience based on the perspective of landscape pattern: A case study of Shenyang city. *Cities*, 104, 102722.

30. Gholami, Mohammadjavad, Talachian, Morteza, & Shahriari, Seyed Kamaluddin. 2019. Systematic review of identifying dimensions, components and indicators of urban resilience by examining challenges and opportunities. *Safe City*, 2 (7), 1-19.

31. Golverdi, Mehdi. 2018. national resilience: Literature Review. *Journal Strategic Studies of Public Policy*, 7(25), 293-310.

32. Hakimi, Hadi, Maboodi, Mohammadtaghi, & Alizadeh, Paria. 2017. An Analysis of Individual Resilience of Resident Informal Settlement A gainst Environmental Hazard Case study: Urmia city, *Geographical Urban Planning Research*, 5(2), 173-198.

33. Hasanalhoseine, Efaf, & Faghihe, Hamed. 2014. Mosque and its role in providing personal and social security. *Scientific-Extension Journal of Miqat Hajj*, 23 (90): 108-131.

34. Heidarifar, Mohammadrauf, Siahgoli, Mahnaz, & Soleimanirad, Ismail. 2019. The evaluation of urban resilience components (Case Study: Kermanshah Metropolis), *Journal of Geography and Environmental Studies*, 7(28), 107-125.

35. Hendi, Hooshang, Eghbali, Naser, Sarvar, Rahim, & Pishgahifard, Zahra. 2016. Survey of Density Effect on the Resilience of urban region (case study: Neighborhoods, Area number one of fourteen region in Tehran). *Quarterly Journal of Human Geography*, 8(3), 39-53.

36. Heshmati Molae, Hosein. 2015. Normative roots in resistance economics. *Trend (Economic Research Trend)*, 22 (71), 169-192.

37. ISNA News Agency. 2020-12-3. <https://www.isna.ir/news/99091310232/>.

38. Jacinto, Rita, Reis, Eusébio J., & Ferrão, João. 2020. Indicators for the assessment of social resilience in flood-affected communities—A text mining-based methodology. *Science of The Total Environment*, 744, 140973.

39. Jafarian, Naghme, Hataminejad, Hossein, & Mabhut, Mohammadreza. 2017. Assessing the socioeconomic resilience against earthquake (case study: Bojnord city). *Journal of Rescue and Relief*, 9(1), 15-26.

40. Kazemi, Davood, & Andalib, Alireza. 2017. Evaluation of effective components of social resilience of rural settlements in critical conditions. *Housing and Rural Environment*, 36 (158), 131-145.

41. Kazemi, Nasrin. 2019. Developing Earthquake Resiliency Scenarios based on Rural-Urban Linkages (Case Study: Shemiranat, Damavand and Firouzkoh). *Housing And Rural Environment*, 38(166), 137-152.

42. Khalili, Sanaz, Michael Harre, an&d Philip Morley. 2015. A temporal framework of social resilience indicators of communities to flood, case studies: Wagga wagga and Kempsey, NSW, Australia. *International journal of disaster risk reduction*, 13, 248-254.

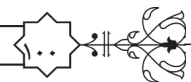
43. Kianisalmi, Sedigheh, Shaterian, Mohsen, Safari, Hamed. 2020. Identification of facilitating factors for the empowerment of Marginalized Neighborhoods of Isfahan (Case Study: Asheghabad Neighborhood). *Geographical Urban Planning Research*, 8(1), 161-192.

44. Kikhai Moghaddam, Mohammadmehdi 2015. The role of mosques in urban management according to the Islamic Awakening. *International Congress on Religious Thought and Research*.

45. Li, Guijun, Chenhuan Kou, Yongsheng Wang, & Hongtao Yang. 2020. System dynamics modelling for improving urban resilience in Beijing, China. *Resources, conservation and recycling*, 161, 104954.

46. Lotfi, Heidare, Mofareh, Mojtaba, Aftab, Ahmad, & Majnoony, Ali. 2018. The role of good urban governance in increasing the resilience of informal settlements in Iran, Case study: Tabriz megalopolis. *Quarterly*

of Geography (Regional Planing), 8(2), 209-224.

47. Lwin, Ko Ko, Indrajit Pal, Sangam Shrestha, & Pennung Warnitchai. 2020. Assessing social resilience of flood-vulnerable communities in Ayeyarwady Delta, Myanmar." *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 51, 101745.
48. Mahmoodzadeh, Hassan, & Herischian, Mahdi. 2018. Measurement and Prioritization of Resilience Indicators by Using Structural Equation and Fuzzy Multivariate Analysis (A Case study: Region 1 of Tabriz Metropolitan), *Research and Urban Planning*, 9(34), 59-74.
49. Marande, Mahdi. 2008. War and defense in Imam Khomeini's thought. The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini, Third edition.
50. Mirzaali, Mohammad, Nazari, Abdolhamid, & Ownegh, Majid. 2018. Measuring the physical dimension of rural resilience against flood (Case study: Gorganroud watershed basin). *Journal of Physical Development Planning*, 3(11), 111-133.
51. Mosque specialized base. 2022/03/20. <https://www.masjed.ir/fa/newsagency/30152/>.
52. Meshkini, Abolfazl, & Amirfakhrian, Mostafa. 2015. Priorities for Downsizing Process in Informal Settlements in Mashhad City, *Housing And Rural Environment*. 34(151), 107-123.
53. Nagizade, hosein. 2007. Review of mosque functions. *Pulpit subjects - missionaries*, 96, 55-67.
54. Nazmfar, Hosein, Pashazade, Asghar. 2018. Evaluation of urban tolerability in the face of natural hazards (Case study: the city of Ardabil). *Geographical Planning of Space Quarterly Journal*, 8(27), 101-116.
55. Nikmardnemin, Sara, Barakpour, Nasser, & Abdollahi, Majid. 2014. Reducing earthquake risks by emphasizing social factors of resilience approach; Case study: District 22 of Tehran. *Urban Management*, 13 (37), 19-34.
56. Ostad Mahmoudnia, Alireza, Ziari, & Yousefali, Sarvar Rahim. 2021. Explaining the role of good governance on urban resilience (Case study: Amirieh neighborhood, District 2, District 11 of Tehran). *Geographical Studies of Mountainous Areas*, 2 (3), 141-157.
57. Peth, Simon A., & Patrick Sakdapolrak. 2020. Resilient family meshwork. Thai-German migrations, translocal ties, and their impact on social resilience. *Geoforum*, 114, 19-29.
58. Pourahmad, Ahmad, Marofe, Ayob, Sheykhe, Abdollah, & Hamzapor, Rozgar. 2014. The role of religious land use in passive urban defense planning (Case study: Buchanan mosques). *Journal of Disciplinary Geography*, 2 (6), 1-26.
59. Pourahmad, Ahmad, Ziari, Keramatallah, & Sadeghe Alireza. 2018. Spatial analysis of physical resilience components of urban worn-out tissues against earthquakes (Case study: District 10 of Tehran Municipality). *Spatial planning (geography)*, 8(1), 111-130.
60. Pourmohammadi, Mohammadreza, Hadi, Elham, Hadi, Elnaz. 2019. Explaining the Socio-Economic Aspects of Urban Resilience against Earthquake: A Case Study, 4th District of Tabriz, *Journal of Disaster Prevention and Management Knowledge*, 9(1), 78-89.
61. Rahman, M. Bobby, Isye Susana Nurhasanah, & Sutopo Purwo Nugroho. 2016. Community resilience: learning from Mt Merapi eruption 2010." *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 227, 387-394.
62. Rousta, Mojtaba, Ebrahimzadeh, Isa, & Istgaldi, Mostafa. 2018. Assessment of urban social resilience (Case study: city of Zahedan). *Research and Urban Planning*, 9(32), 1-14.
63. Safakish, Hamideza. 2011. Mosque and its historical symbol in the first century AH. *Literary Criticism Studies (Literary Research)*, (22), 133-149.
64. Saja, AM Aslam, Melissa Teo, Ashantha Goonetilleke, & Abdul M. Ziyath. 2021. Assessing social resilience in disaster management. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 52, 101957.
65. Sajjadzadeh, Hassan, Yousefi, Mandana, & Yousefi, Mohammad. 2016. Evaluation of sociability components in quality of local mosques in Iran (case study: Chaman Shepherd Mosque, Shalbfan Mosque and Kolanj Mosque in Hamadan). *Jria*, 4 (1), 45-29.
66. Schelfaut, Kristien, Pannemans, B., Van der Craats, I., Krywkow, Joerg, Mysiak, Jaroslav, & Cools, Jan. 2011. Bringing flood resilience into practice: the FREEMAN project. *Environmental Science & Policy*, 14(7), 825-833.
67. Shabestan News Agency. 2020-11-9. <http://shabestan.ir/detail/News/998214>.
68. Shabestan News Agency. 2022/03/20. <http://shabestan.ir/detail/News/472622>.
69. Shams, Saeed, & Shabaniasl, Mohammadreza. 2020. Evaluation and measurement of earthquake

- preparedness in Tehran with emphasis on resilience theory (Case study: District 4 of Tehran). *Housing and Rural Environment*, 39 (171), 129-144.
70. Shamsuddin, Shomon. 2020. Resilience resistance: The challenges and implications of urban resilience implementation. *Cities*, 102763.
71. Simone, Cristina, Francesca Iandolo, Irene Fulco, & Francesca Loia. 2021. Rome was not built in a day. Resilience and the eternal city: Insights for urban management. *Cities*, 110, 103070.
72. Sobhi, Hamedreza, Rahimi, Mahmoud, & Ravan Shadnia, Mehdi. 2018. Vulnerability and resilience of Tehran region 15 against earthquakes using hierarchical analysis method. *Urban Management*, 17 (51), 213-223.
73. Sohrabe, Hamidreza, & Farahbakhsh, Mohammadjavad. 2020. Investigating the role of mosques in the formation of Islamic movements in Iran. *Third International Conference on Islamic Sciences, Religious Studies and Law*.
74. Soltanifard, Hadi, & Seyed Moradi, Zohreh Sadat. 2016. Transformation of the position of the Grand Mosque in the spatial configuration of the Islamic city under study: Sabzevar Grand Mosque. *Jria*, 4 (2), 123-107.
75. Tahmasebi Moghadam, Hosein, Ahad Nejadroshti, Mohsen, Heidari, Mohammadtaghi, & Shogli, Alireza. 2021. Explaining the factors affecting social resilience against biological hazards with emphasis on Covid-19 (Case study: Zanjan). *Journal of Geography and Environmental Hazards*, 10 (37), 1-1.
76. Taji, Mohammad, & Gochani, Mahya. 2020. Explaining the cultural role of the mosque in the development of Islamic identity and promoting the social stability of the neighborhood (Case study: Imam Mosque of Semnan). *Journal of Religion and Cultural Policy*, 7 (2), 189-214.
77. Tanner, Thomas, Lewis, David, Wrathall, David, Bronen, Robin, Cradock-Henry, Nick, Huq, Saleemul, Lawless, Chris et al. 2020. Livelihood resilience in the face of climate change. *Nature Climate Change*, 5(1), 23-26.
78. Wave News Agency. 2022/03/20. <https://www.mojnews.com/fa/tiny/news-155515>.
79. World Economy Newspaper. 2020-11-1. <https://donya-e-eqtasad.com/>.
80. Ziari, Keramatollah, Farhoudi, Rahmatullah, Memarzadeh, Mohammadreza, & Poorahmad, Ahmad. 2020. Assessment and evaluation of physical resilience of urban areas against accidents (Case study: Kish Island). *Geography of Urban Planning Research*, 8 (2), 259-278.

Investigating the role of mosques on the social resilience of urban neighborhoods (Case Study: Naserkhosrow neighborhood and Negin town of Isfahan)

Sajjad Behzadi

M.A. in Urban Planning, School of Architecture & Environmental Design, Iran University of Science & Technology, Tehran, Iran

Samaneh Jaliliasdrabad
(Corresponding Author)

Assistant Professor of Regional & Urban Planning, School of Architecture & Environmental Design, Iran University of Science & Technology, Tehran, Iran

Received: 1400/10/15

Accepted: 1401/03/05

Abstract

Problem expression: In recent years, following the occurrence of disasters, the concept of resilience has received much attention in many scientific circles. Resilience is a multifaceted concept that seeks to minimize the damage caused by a crisis. Meanwhile, most planners pay more attention to the physical dimension. This is if the uncertainty of the severity and type of risks, the emergence of new crises and man-made, as well as attention to the capacity of communities in the face of disruption and improvement of conditions, has shifted the focus to the social dimension of resilience. The focus on the role of community members in the face of crisis and their ability and capacity to improve the situation is also that individuals and communities can cope with any crisis and change the situation without despair. In the meantime, mosques have long been involved in crises and societal issues and as a jihadi center by using and organizing the capacities of the people, in the face of crises and change and improvement of conditions and general resilience of societies, has played a key role.

The Objective of research: In this study, an attempt has been made to evaluate the status of mosques and the impact it has on the social resilience of residents, and to address the question of “to what extent have mosques been able to be effective on social resilience?”

Research Method: In order to achieve the objectives of the research, Naser Khosrow neighborhood and Negin town, which are adjacent to each other but have serious differences in terms of physical context and social and economic status, have been studied as study examples. The research method is descriptive-analytical and a questionnaire was used to obtain additional data. The statistical population of the study is 375 for Naserkhosrow neighborhood and 374 for Negin town using Cochran’s formula. Spearman correlation coefficient has also been used to analyze the data.

Findings of the research: In general, mosques have long been established as the most spiritual and popular organization of the people, which has a high capacity and potential to attract public participation in various fields, in addition to special functions (worship

function) and creating a bed for worship, self-cultivation and attainment. Peace of mind provides the basis for the formation of a social base and focus for the presentation of ideas and perspectives, insight, cooperation and collaboration in solving problems and dilemmas. Mosques have always adapted to the current needs of society and have tried to solve them according to the circumstances. This is important in recent years and considering the role and actions of mosques in the face of various crises such as natural disasters, sanctions and economic and political issues, hard and soft wars, biological measures (corona virus) can be seen and understood. Mosques, by utilizing and organizing to the maximum of all available capacities, create a spontaneous flow in order to solve the problems facing the society, which is effective in resuscitating and deterring communities in the face of shocks and crises, as well as preventing and reducing the dangers of such problems. Are. Therefore, in this study, sense of belonging, social participation, knowledge and awareness, personal capacity, trust, experiences, social responsibility and social interactions were considered as effective factors on social resilience and to achieve the objectives of the study. The results showed that mosques had a great impact on all factors including knowledge and awareness. The results also showed that despite the relatively low presence of neighborhood residents in mosques, this has a great impact on the social resilience of residents. In other words, it can be stated that increasing the presence in mosques has a great impact on the social resilience of residents and now that mosques have been satisfied with their worship role and other maps have been neglected, the activation of mosques in different areas and maps can be Increasing attendance increases the resilience of communities directly and indirectly. It is worth mentioning that due to the fact that the attendance rate in mosques has been significantly reduced, but these mosques have the capacity to become an active and relief base in times of crisis and in the event of an accident, play a pivotal role at the neighborhood level. They play. It is also important to note that, in addition to the knowledge and awareness factor that requires education, the strengthening of other components affecting social resilience is often done indirectly. Mosques as a place for continuous gathering of people with different views and social levels, gradually increase social solidarity, increase interactions, sense of belonging and the like. Practicing divine traditions such as Qarzat al-Hasna, helping fellow human beings also gives depth to these factors. Voluntary cooperation in collective activities and actions (ceremonies and occasions) that can lead to the formation of shared social memories and experiences also plays an important role in the factors affecting social resilience.

key words: Resilience, social resilience, mosques, Negin town of Isfahan, Naserkhosrow neighborhood of Isfahan.

